LANGEN, K.E.H. VAN.

ATJEH'S WESTKUST.

(Overdruk).

...h Kehudajaan. Ind.
USNAS RI
XXI : -
1405
Bat. Gen.
KI
405
K.2.

Tanggal : 2-8-2020
Nomor Induk : 12418/PN-museum
BIB - ID :
ITEM - ID :
Asal : Museum Pusat

Rp. 292.700,-

XXI 1405.

Overgedr. uit het Tijdschr. v. h. Ned. Aardr. Gen. Meer uitgebr. artikelen jaarg. 1888

ATJEH'S WESTKUST

MET DAARBIJ BEHOORENDE KAART

DOOR

K. F. H. VAN LANGEN.

TERLAMPIR :

Peta: 2 helai (terlipat).

Harap diperiksa sebelum
dan sesudah dipindjamkan.

Djakarta, Mrt. 1957.

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1888.

HAKUBUTU-KAN
圖書部
DJAKARTA

ATJEH'S WESTKUST

MET DAARBIJ BEHOORENDE KAART

DOOR

K. F. H. VAN LANGEN.

INLEIDING.

Deze schets heeft haar ontstaan te danken aan door ons verzamelde aanteekeningen, tijdens wij het voorrecht hadden als besturend ambtenaar geplaatst te zijn in de afdeeling „Westkust van Atjeh."

Zij bevat niets dan eene oppervlakkige beschrijving van land en volk dezer kust. Van politieke beschouwingen hebben wij ons onthouden, daar zij in eene dergelijke schets niet passen. Zij loopt tot medio 1884, het tijdstip, waarop voor deze kust geen afzonderlijk besturend ambtenaar meer noodig werd geoordeeld en zijne bemoeiingen werden opgedragen aan een Assistent-Resident voor al de Atjehsche onderhoorigheden, en plaatselijk te Melaboeh aan den Militairen Kommandant, die als civiel gezaghebber optrad.

In den aanvang huiverig deze oppervlakkige aanteekeningen te publiceeren, deed de overweging, daardoor wellicht een nuttig werk te verrichten waarop anderen kunnen voortbouwen, ons over dit bezwaar heenstappen. Over het algemeen hebben de civiele ambtenaren in Atjeh veel te weinig hunne ondervinding openbaar gemaakt, en de geringe kennis, die wij nog omtrent dit gewest bezitten, is daarvan het gevolg geweest. Hunne opvolgers moesten daardoor geruimen tijd besteden om zich de kennis van dit voor hen vreemde volk eigen te maken. Een mijner ambtgenooten, bekend als een kundig Indisch ambtenaar, verhaalde mij bij mijne komst op Atjeh onverholen, dat hij wel een zestal maanden

had noodig gehad om zich eenigszins de inrichting van het Atjehsche staatsbestuur eigen te maken. Wel een bewijs, dat geheimzinnigheid of de zelfzuchtige begeerte om deze wetenschap voor zich te houden, meer schaadt dan men wellicht vermoedt.

Ook de vrees van oppervlakkigheid te worden beticht, mag, dunkt mij, niet als motief worden aangevoerd om te zwijgen en ons niet weerhouden onze opmerkingen aan anderen mede te deelen. Een ieder zal immers gereedelijk toegeven, dat in een land waar de veiligheid nog zooveel te wenschen overlaat, men dit onderwerp niet met die volledigheid kan behandelen, die men zou wenschen. Wij erkennen zooveel mogelijk naar volledigheid gestreefd te hebben, doch het is ons niet gelukt steeds het wantrouwen der inboorlingen te overwinnen, dat op vele plaatsen nog jegens ons wordt gekoesterd. Wij zullen ons dan ook ruimschoots beloond achten, indien deze bijdrage tot de kennis van Atjeh's land en volk tot grondslag kan strekken voor toekomstige onderzoekers, die niet meer, zooals wij, zullen te kampen hebben met de moeielijkheden aan het verzamelen van gegevens verbonden in streken, die pas ons oppergezag hebben erkend.

In het belang eener systematische behandeling van het onderwerp, hebben wij gemeend dezen arbeid in vier afdeelingen te moeten splitsen, bevattende:

I. Geographisch Overzicht. II. Volksbeschrijving. III. Geschiedenis. IV. Bijzonderheden omtrent de verschillende landschappen.

In dit laatste gedeelte kon geene systematische behandeling worden gevolgd, omdat ons uit den aard der zaak van het eene landschap meer bekend was dan van het andere, een gevolg van het feit, dat het gemakkelijker was met het eene in aanraking te komen dan met het andere.

I. GEOGRAPHISCH OVERZICHT.

1. *Grenzen.*

Geographisch strekt zich de Westkust van Atjeh uit van af Koningspunt (Oedjong [1]) Radja) tot aan Oedjong Patikala [2]) (grens met Singkel); doch politisch verstaat men er slechts dat gedeelte der kust onder, het-

---

1) Oedjong = kaap, punt, spits.

2) Eigenlijk Pasir Kala, hoewel gewoonlijk Patikala wordt uitgesproken. In een Maleisch zeeliedje komt o. a. voor: »melapaskan negrie Koewala Singkel mendapat Oedjong Pasir Kala." Met Pasir Kala duidt men hier een soort van zwartachtig zand aan.

welk begrepen is tusschen de Koewala [1]) Tjarakman en Oedjong Tjolok [2]) Batoe. Laatstgenoemde kaap was feitelijk de grens van het voormalige Atjehsche rijk geworden, nadat de Radja van Troemon de gehoorzaamheid aan den Sultan opgezegd en zich op den 26en Juni 1840 bij tractaat met de Nederlandsch-Indische Regeering verbonden had. Noch hechter werd deze verbintenis, toen hem in 1849 een maandelijksch inkomen van f 200 werd verzekerd.

Er kan echter geen twijfel aan bestaan, dat Oedjong Patikala als de uiterste zuidelijke grens van Atjeh's Westkust dient beschouwd te worden, daar Troemon ook ethnographisch geheel tot Atjeh behoort. Zijne bevolking toch is uit de XXV Moekims afkomstig en volgt geheel en al de Atjehsche gebruiken en instellingen, afgescheiden nog van het feit, dat zij nog talrijke familie-relatiën met de bewoners der gemelde Moekims onderhoudt, in voorkomen geheel het Atjehsche type teruggeeft en ook in hare kleeding geen verschil valt op te merken.

Staatkundige overwegingen, gepaard aan de vertoogen van den Radja van Troemon, hebben er waarschijnlijk den doorslag aan gegeven, dat zijn landschapje, bij Staatsblad 1881 N°. 72, verklaard werd, administratief tot het Gouvernement Sumatra's Westkust te behooren [3]). Als grenslijn met het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden werd toen aangenomen de denkbeeldige lijn tusschen de landschappen Si Lekat en Si Badi over den in de onmiddellijke nabijheid der Koewala Laboehan Tangkar gelegen heuvel Pintoe Rimba naar Oeloe Bengkong [4])

---

1) Koewala = monding. De Tjarakmon is een riviertje, dat de grensscheiding vormt tusschen de landschappen Tjarakmon en Lok Kroet.

2) Tjolok = nauwe passage tusschen rotsen.

3) In de overige landschappen der Westkust van Atjeh liep het praatje, dat de Radja van Troemon zoo op aansluiting van zijn gebied bij Sumatra's Westkust aandrong, omdat hij vreesde, dat de Regeering de koffiecultuur en de heerendiensten in Atjeh invoeren en anders zware heffingen doen zou, zoodra het verzet gefnuikt was, om zich schadeloos te stellen voor de oorlogsuitgaven.

4) Volgens deze grenslijn zou het Landschapje Si Lekat niet tot de afdeeling Atjeh's Westkust behooren, hoewel het evenals Si Badi een vasalstaatje van Kloewat is. Hier moet aan eene vergissing worden gedacht; want men zal toch niet toegegeven hebben aan de annexatielust van den Radja van Troemon, of om hem te gelieven ook Si Lekat aan Troemon hebben toegewezen, op grond dat één zijner familieleden daar hoofd is.

Oeloe Bengkong is volgens het aangehaalde Staatsblad een moeras, waaruit het riviertje Bengkong ontspringt, hetwelk boven de kampong Passer Belok (Blok) in de Simpang Kiri valt.

De verder nog aan de Westkust gelegen landschappen Lĕpong, Lehong, Kloewang, Daja, Koewala Lambesoi, Koewala Oenga, Djinamprong, Baba-Awih, Noh en Tjarakmon maken thans, evenals tijdens het Sultansbestuur, een deel van Groot-Atjeh uit. Zij staan bekend onder den naam van Zuidelijke Nederzettingen van Groot-Atjeh, naar men beweert, dewijl zij uit de XXV en XXII Moekims bevolkt zijn. Beslist is dit echter niet het geval met Kloewang, Daja en Koewala Lambesoi; Kloewang toch is eene Maleische nederzetting, die ook onder de Atjehsche suprematie hare zelfstandigheid niet geheel heeft verloren en wier hoofd tot op heden nog den Maleischen titel van Datoe voert. Daja was oorspronkelijk een zelfstandig rijkje, dat zich tot Rigas uitstrekte, later door Pedir onderworpen en nog later door den Atjehschen Sultan Ali Mogajat Sjah op Pedir veroverd werd. Het was bevolkt door de Mantirs, een aan de Battaks verwante volkstam. Koewala Lambesoi werd door Maleische zeeschuimers op de Dajaksche Mantirs verovèrd. Later werden zij door de zoogenaamde orang Lad (Laoet), van de Oostkust daarheen gekomen, verjaagd en vestigden zij zich aan de boven-Lambesoi. Hunne hoofden dragen eveneens nog den Maleischen titel van Datoe. In een nog later tijdperk maakten de orang Lad de monding der Lambesoi en de zee in den omtrek zoo onveilig, dat eene Melaboehsche volksplanting, onder aanvoering van den grootvader van den tegenwoordigen Kedjoeroean van Koewala Lambesoi, van den Sultan en het Hoofd van Daja vergunning bekwam, hen van daar te verdrijven en er zichzelve te vestigen. Hij bracht de orang Lad de nederlaag toe en joeg hen allen over de kling.

De Oostelijke grens der Westkust [1]) wordt gevormd door de Pedirsche [2]) Bovenlanden, de Gajo- en de Alas-landen. Nauwkeurigere limieten om tot eene bepaalde grenslijn te geraken, zijn thans nog niet aan te geven, daar de besturende hoofden der onderscheidene landschappen gewoonlijk zelven niet weten, hoe ver hun gebied zich in het binnenland uitstrekt.

In vele der zoogenaamde serkata's [3]), door de Sultans aan de hoofden hier geschonken, wordt de Goenoeng Itam [4]) als uiterste Oostelijke grens aangegeven, doch de grensbepaling is zeer onbepaald, daar men daarmede elke bergreeks aanduidt, die geen bijzonderen naam

---

1) Hier en in den vervolge bedoelen wij met „Westkust" de Afdeeling Atjeh's Westkust.

2) Wij bedoelen hier de Dairah-Pedir, toen Pedir nog een zelfstandig rijk was.

3) Serkata is eene samentrekking van Soerat kata, zegbrief = aanstellings- of erkenningsacte.

4) Goenoeng Itam = donker gebergte, naar het donderblauwe uitzicht der bosschen, waarmede het gebergte bedekt is.

draagt. Men zie o. a. ten bewijze hiervan de serkata van den Radja van Lok Kroet, achter dit opstel gevoegd. Uit den aard der zaak zijn de grenzen der verschillende staatjes verder binnenslands in de serkata's niet nauwkeurig omschreven; want de Sultans wisten daarvan eertijds even weinig als wij thans.

De Gajo- en Alaslanden maakten onder het Sultansbestuur politisch geen deel uit der westkust. Zij werden als Bondgenootschappelijke rijken beschouwd, die het Atjehsche oppergezag erkenden, doch geene vaste schatting hadden op te brengen. Wij zullen die landstreken dan ook hier buiten beschouwing laten.

Toen het bestuur in het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden stond geregeld te worden, scheen het nog eene onuitgemaakte kwestie, of het eiland Si Maloer onder dat Gouvernement, dan wel onder Sumatra's Westkust moest gerekend worden. Men weet, dat deze kwestie opgelost werd bij Staatsblad 1880 N°. 149, toen verklaard werd, dat genoemd eiland tot het gebied van het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden behoorde. Hoewel het eiland nu politisch een deel uitmaakt der Afdeeling Atjeh's Westkust, zullen wij het hier verder buiten behandeling laten, omdat wij reeds eenige geographische en ethnographische bijzonderheden daarvan mededeelden in de 3e afdeeling van den eersten jaargang van het tijdschrift van het Indisch Aardr. Genootschap en wij sedert geene gelegenheid hadden onze kennis te vermeerderen. Oppervlakkig zou men meenen, dat het tweede, in grootte volgende eiland Poelau Raja eveneens politisch tot de Westkust behoorde, doch dit is eene dwaling, daar het onder de Sultans een afzonderlijk gebied vormde, dat door verovering onder het landschap Noh kwam, waar het nu nog toe behoort.

Beknopt kunnen wij dus de grenzen der Afdeeling Atjeh's Westkust aldus samenvatten:

ten Noorden het riviertje Tjarakmon;

ten Westen de Indische Oceaan;

ten Oosten de Pedirsche Bovenlanden, de Gajo- en Alaslanden;

ten Zuiden de denkbeeldige lijn tusschen de landschappen Si Lekat en Si Badi, over den in de onmiddellijke nabijheid der Koewala Laboehan Tangkar gelegen heuvel Pintoe Rimba naar Oeloe Bengkong.

2. *Ligging.*

Het Noordelijkste en tevens westelijkste punt der Westkust is de monding van de Tjarakmon, gelegen op 4° 51′ 30″ N. B. en 95° 24′ 45″ O. L. Gr.

Het zuidelijkste en tevens oostelijkste punt O. Tjolok Batoe is gelegen op 2° 52′ N. B. en 97° 37′ 45″ O. L. Gr.

3. *Uitgestrektheid.*

Het spreekt van zelf, dat zoolang de binnenlandsche oostelijke grens van Atjeh's Westkust niet volkomen bekend en bepaald is, er van eene nauwkeurige opgave der uitgestrektheid dezer kust geene sprake kan zijn. Na hetgeen wij ter zake boven reeds aangevoerd hebben, behoeft dit geene toelichting meer. Evenmin zal men in de eerste jaren, zoolang de veiligheid nog zoo weinig verzekerd is als thans, in dit opzicht juiste gegevens kunnen verkrijgen.

Nemen wij het zoogenaamde Barisan-gebergte als oostelijkste grenslijn aan, hetgeen echter niet juist is, daar de grenzen van enkele landschappen zich nog over die bergreeks uitstrekken, dan zou men de oppervlakte der Westkust moeten stellen op ongeveer 650 geographische mijlen.

4. *Indeeling.*

De afdeeling Westkust van Atjeh omvat politisch van Noord naar Zuid de volgende Staatjes:

1. Lok Kroet [1]) met Baba Nipah.
2. Patih met Lagĕn, Lok Gloempang en Ranoi.
3. Rigas.
4. Krong Sabil met Tjellang.
5. Tenom met Pangah.
6. Melaboeh en Onderhoorigheden, bestaande uit:
   - *a.* Waila
   - *b.* Boeboen

   } noordelijk van Melaboeh.
   - *c.* Eigenlijk Melaboeh.
   - *d.* Senagan met Trang en Tadoe.
   - *e.* Tripah.

   } zuidelijk van Melaboeh.
7. Senaäm.
8. Koewala Batoe met Simajam, Soerian, Lama toewa en Lama moeda.
9. Poelau Kajoe.
10. Blang Pedir.
11. Soesoeh.

---

1) Lok is in het Atjehsch hetzelfde als tĕlok in het Maleisch. Het is eigenlijk eene euphonische verkorting van tĕlok.

12. Soewah, Tangan-tangan rajoet [1]), Tangan-tangan tjoet [2]) en Lok Paoeh.

Dit staatje duiden wij op onze kaarten gewoonlijk door Lok Paoeh Noörd aan, doch wordt door de inboorlingen hier, ter onderscheiding van Lok Paoeh Zuid, Lok Paoeh Mangging genoemd.

13. Mangging met Baoeh.

14. Laboehan Hadji en Onderhoorigheden, bestaande uit:

a. Koewala Paoeh Baroe } noordelijk van Laboehan Hadji.
b. Pelakkan }
c. Eigenlijk Laboehan Hadji
d. Kemoemoe } zuidelijk van Laboehan Hadji.
e. Teloemat }

15. Makih met Laboehan Tarab.

16. Lok Paoeh Zuid en Onderhoorigheden, bestaande uit:

a. Lok Kasei
b. Aloer Pakoe
c. Tring Medoewi } noord van Lok Paoeh.
d. Sawang Sekoedah
e. Eigenlijk Lok Paoeh.
f. Batoe tonggal } Zuid van Lok Paoeh.
g. Damar toetoeng }

17. Sama doewa.

18. Tampat toean.

19. Kloewat, met de aan het strand gelegen vazalstaatjes:

a. Terbangan tjoet.
b. Terbangan rajoet.
c. Si Naboek [3])
d. Rassian [4]).
e. Assahan [5]).
f. Koewala Bak-Oer [6]) met Koewala Baroe.
g. Lembang.
h. Bakongan.

---

1) Rajoet = groot A.

2) Tjoet = klein A.

3) Si Naboek = peperaanplanting A.

4) Rassian, eertijds ook in Groot- en Klein-Rassian verdeeld, is nu tot één landschap samengesmolten.

5) Assahan, vroeger eveneens in Groot- en Klein-Assahan onderscheiden.

6) Bak = boom A; Oer = klapper A.

i. Oedjong Poelau met Poelau doewa.
j. Si Badi.
k. Si Lekat.

5. *Kaarten.*

Eene nauwkeurige topographische kaart der Westkust bezitten wij nog niet en hare samenstelling zal in de eerste tientallen jaren steeds nog tot de vrome wenschen blijven behooren, omdat eene algeheele bevrediging van de bevolking der verschillende landschappen vooraf dient verkregen te zijn, alvorens rustig geodesische waarnemingen kunnen verricht worden.

Om ons op deze kust te oriënteeren, bezitten wij de kaart van Noord-Sumatra op de schaal van 1 : 500.000, in 1882 uitgegeven door de zorgen van het topographische bureau te Batavia. Zij laat, wat uitvoerigheid betreft, nog veel te wenschen over, terwijl vele plaatsnamen niet juist gespeld zijn.

Wij hebben het daarom niet overbodig geacht, eene nauwkeuriger schetskaart der afdeeling Atjeh's Westkust samen te stellen, en bij dit opstel te voegen.

Voor hare samenstelling hebben, behalve de reeds bovenvermelde kaart, als bronnen gediend:

a. De nieuwste zeekaarten, uitgegeven door het Ministerie van Marine te 's-Gravenhage, bestaande uit de 2 bladen Westkust Sumatra, van Poelau Roesa tot Melaboeh 1881, en van Melaboeh tot Singkel 1878, schaal 1 : 250.000.
b. De schetskaart der Westkust van Sumatra, van af Waila tot Assahan, schaal 1 : 500.000.
c. De schetskaart van Koewala Batoe en Soesoeh, schaal 1 : 40.000.
d. De schetskaart van Laboehan Hadji en Koewala Makih, schaal 1 : 40.000.

Welke laatstgenoemde drie schetskaarten zijn uitgegeven door het topographische bureau van den generalen staf te Batavia, in den aanvang van 1881.

6. *Kusten.*

De strekking der kust is van Noord-West naar Zuid-Oost.

Slechts daar, waar zich rivieren van eenig aanbelang een weg naar zee banen, treft men vlak kustland van eenige uitgestrektheid aan, zooals de kuststreek begrepen tusschen de monding van de Krong- [1]) Sabil en O.

---

1) Krong = rivier A.

HAKUBUTU-KAN
博物館
DJAKARTA

Poelau Kajoe en die begrepen tusschen de monding van de Bak-Oer en O. Tjolok Batoe. De eerste vlakte wordt besproeid door de vrij belangrijke rivieren van Krong-Sabil, Pangah, Tenom, Waila, Melaboeh, Senagan, Tripah, Sanaäm, Simajam en Batoe; de laatste door de Kloewah en de Bakongan.

Zooals men uit de opsomming der rivieren, die de eerste alluviale vlakte besproeien, reeds kan opmaken, wint zij het in uitgestrektheid verre van de tweede.

Op andere gedeelten der kust treft men in het geheel geen vlak kustland aan en rijst het gebergte steil uit zee op, zooals bij O. Lok Gloempang, tusschen O. Baroes en O. Rambong, tusschen Batoe Toetong en Tjellang en over een groot gedeelte der kuststreek tusschen Mahih en Terbangan Tjoet. De grootste afstand, waarop zich het gebergte van de kust verwijdert, bedraagt hoogstens 12 à 13 Kilometer.

De eenige plaats, waar zich eene duinenrij langs de kust verheft, is het gedeelte, besloten tusschen de uitmondingen van de Kloewat-rivier, de Kw. Bak-Oer en Kw. Toea.

Op nog eene eigenaardige landvorming dient hier gewezen, veroorzaakt door zandopstuwing tengevolge der hevige branding, waardoor het slijk van de rivieren geen uitweg in zee kon vinden en zij een met de kust evenwijdigen loop moesten nemen. Deze landformatie treft men aan in het Tenomsche en in Bakongan en Lembang, alwaar de Krong-Oen en de Lembang evenwijdig met de kust loopen.

7. *Golven, baaien, reeden en ankerplaatsen.*

De eenige inhammen der zee, die men ter Westkust met den naam van golf zou kunnen bestempelen, zijn die van Rigas en Melaboeh. Alle overige mogen op niet meer dan op dien van baai aanspraak maken.

De bekendste zijn die van:

1. Lok Kroet in het rijkje van dien naam.
2. L. Gloempang in het rijkje Patih.
3. L. Tjellang in het landschap Tjellang.
4. L. Boeboen in het landschap Boeboen.
5. L. Poelau Kajoe in het rijkje P. Kajoe.
6. L. Paoeh Noord in het rijkje L. Paoeh.
7. L. Laboehan Hadji in het rijkje Laboehan Hadji.
8. L. Makih in het rijkje Makih.
9. L. Paoeh Zuid in het rijkje L. Paoeh Zuid.

10. L. Tampat-toean
11. L. Bengkoewang } in het rijkje Tampat-toean.
12. L. Roekam
13. L. Rabong in het landschap Bakongan.
14. L. Oedjong Poelau in het landschap O. Poelau.
15. L. Aroen in het landschap Si Badi.

Van dit groote aantal inhammen kunnen slechts die van Rigas, Poelau Kajoe, Tampat-toean en Oedjong Poelau als eenigszins beschutte ankerplaatsen in den Westmoeson aangemerkt worden. Alle lijden echter aan het euvel, dat zij te weinig plaats aanbieden, de baaien van Rigas en Tampat-toean door hare koraalriffen, en de beide overige door haar geringen omvang; bovendien is men in de baai van Tampat-toean niet beschut tegen zuidelijke winden.

In navolging der door ons bij de samenstelling onzer kaart gebezigde zeekaarten hebben ook wij de ankerplaatsen door een geteekend ankertje aangeduid, zoodat verdere uitweiding omtrent dit onderwerp achterwege kan blijven. Alleen zij hier nog opgemerkt, dat men in de Rigasbaai zoowel nabij de kampong Rigas zelve als bij Batoe-Toetong achter het eilandje P. Anggang kan ankeren. De eerste ankerplaats is boven de tweede te verkiezen, daar zij beter beschut is; doch zij biedt slechts eene zeer beperkte ruimte aan, zoodat schepen van groot charter er zich moeilijk wenden kunnen. Potjoet Mohamad [1]), Radja van Rigas, beweert, dat in zijn leeftijd de koraalriffen in de Rigasbaai belangrijk zijn aangegroeid en haar al enger en enger maken.

8. *Kapen.*

Aan kapen en uitstekende landpunten is de Westkust vrij rijk.
De bekendste zijn van Noord naar Zuid:

1. O. Baba Nipah, in het landschap van dien naam, deel uitmakende van het staatje Lok Kroet.
   Deze kaap wordt ook wel O. Gelah genoemd.
2. O. Merak op de grens van Baba nipah en Patih.
3. O. Lok Gloempang in het landschap Lok Gloempang.
4. O. Ranoi in het landschap Ranoi.
5. O. Baroes in het landschap Ranoi.
6. O. Rambong in het landschap Rigas.

---

1) Potjoet Mohamad is een man van circa 47 à 48-jarigen leeftijd.

7. O. Tjellang
8. O. Lok Djoek } in het landschap Tjellang.
9. O. Lok Boeloeh }
10. O. Toeba in het landschap Boeboen.
11. O. Karang bij Melaboeh.
12. O. Radja, ook wel Felicepunt genaamd.
13. O. Poelau Kajoe, de uiterste punt van het schiereiland van dien naam.
14. O. Si Rangga of Serangga bij Soesoeh.
15. O. Lok Paoeh Noord, in het rijkje van dien naam.
16. O. Mangging in het rijkje van dien naam.
17. O. Makih
18. O. Aloer Lang } in het rijkje Makih.
19. O. Batoe Tonggah }
20. O. Batoe Belajer in het rijkje Lok Paoeh Zuid.
21. O. Toean. }
22. O. Batoe Merah. } in het rijkje Tampat-Toean.
23. O. Batoe Itam. }
24. O. Nasi Si Toenghoes. }
25. O. Kwalla Bak-Oer in het rijkje van dien naam.
26. O. Mańkeer tegenover het eiland van dien naam.
27. O. Poelau tegenover de beide eilanden Poelau doewa.
28 O. Doesalim op de grens van Oedjong Poelau en Si Badi.
29. O. Tjolok Batoe, tegenwoordig de uiterste grens met Sumatra's Westkust.

9. *Riffen en andere gevaarlijke punten.*

Een blik op de kaart is voldoende om te toonen, dat het vaarwater ter Westkust zeer gevaarlijk is door de menigte riffen, rotsen, steenen en kleine eilanden, die zich hier en daar tot op vrij aanzienlijken afstand van den wal uitstrekken. Alleen het vaarwater tusschen Ketapang Pasier en Boeboen en dat tusschen Melaboeh en O. Radja kan schoon genoemd worden. Zoo ver bekend is, treft men in het laatste vaarwater slechts één koraalrif aan, ter hoogte van Tripah, vrij ver van den wal.

Het gevaarlijkste vaarwater is dat tusschen Soesoeh en Tampat Toean. Opmerkelijk is het, dat men daar het minste last van riffen heeft, als men den wal houdt. Eene nauwkeurige hydrographische opneming van het vaarwater hier is zeer gewenscht, vooral daar vele inlandsche loodsen niet bekend zijn met de juiste ligging en diepten van enkele koraalriffen.

De Regeering zou dergelijke opnemingen zeer in de hand werken en in de toekomst groote uitgaven besparen, indien zij voor goede hydrographische kaarten, buiten de zorg van het Hydrographisch Bureau samengesteld, eene ruime belooning uitkeerde.

10. *Diepte der Zee aan en nabij de kust.*

Daar, waar nabij de kust geene koraalriffen worden aangetroffen, zoo als tusschen Ketapang Pasir en Boeboen en tusschen Melaboeh en O. Radja neemt de diepte der zee geleidelijk en geregeld toe. Men zou daar aan de kust evenwijdige dieptelijnen kunnen trekken. Vlak bij de kust peilt men er reeds 3 vadem water.

Op onze kaart is in navolging van de zeekaart de diepte der zee aangegeven, zoodat wij ons van verdere uitweiding ter zake onthouden.

11. *Heerschende Winden.*

Hoewel de moesons op Atjeh niet zoo geregeld invallen als op de breedte van Java, zoo heerschen er toch gedurende zekere gedeelten van het jaar bepaalde passaatwinden. Zoo kan men van Juni tot December de Zuidwesten-winden als de heerschende beschouwen. Het invallen van dezen Z.W. moeson omstreeks half Mei gaat vaak gepaard met hevige buien, die een paar dagen aanhouden, waarna het evenwicht in den dampkring eenigszins hersteld is en soms weken achtereen van Z.W.-winden weinig bespeurd wordt. Eerst in Juli neemt de wind in kracht toe, blijft in standvastige richting tot omstreeks einde October, en wordt daarna nu en dan afgewisseld door eenige dagen van flauwe koelte van Z. Z. W.—W. Z. W.

Vaak valt echter de moeson ongeveer een halve maand (Juni) later met minder kracht in, doch dan kan men in de maanden November en December stijve Z.W.-winden verwachten; soms heeft men dagen achtereen stormweêr met zwaren stroom om de N.W., die ten N. van Poelau Raja meer uit den wal loopt. De Z.W. deining, die men ter Westkust van Atjeh eenige weken voor het invallen des moesons bespeurt, maakt het landen door hare loodrechte richting op de kust onmogelijk. Slechts eene enkele plaats, door een hoek, eiland of rif gedekt, maakt hierop uitzondering.

Men heeft opgemerkt, dat om de vier jaren de Westmoeson veel spoediger doorkomt en zich veel heftiger doet gevoelen dan in de tusschenliggende jaren. Zoo zijn o. a. de jaren 1878 en 1882 hevige Westmoesonjaren geweest.

Van den Oostmoeson, die van half December tot April heerscht, bemerkt men ter Westkust weinig, daar het Barisan-gebergte tegen den Oostelijken wind beschermt. In deze maanden is de richting van den wind gewoonlijk Zuid-Oost, flauw met eene neiging om naar het Zuiden te slaan.

Het doorkomen van land- en zeewind heeft niet geregeld plaats, vooral niet van den landwind dáár, waar hij, door hoog land nabij de kust onderschept, over kleinere uitgestrektheid waait. Het plotseling met kracht doorkomen van den landwind of eene vlaag, die eene stijve landbries vooraf gaat, bespeurt men bijna nooit en het is al even zeldzaam, dat vaartuigen op een afstand van twee à drie geographische mijlen uit den wal van een stijve bries uit het N. O. kunnen profiteeren.

Des nachts heeft men gewoonlijk een flauw briesje, dat ten 7 ure 10 min. doorkomt en tot ± 8 uur in den morgen is waar te nemen. Daarna wordt het meestal bladstil en eerst tegen den middag komt de zeewind flauw door en wakkert soms aan; terwijl op andere dagen weder niets van zeewind wordt bespeurd. Zijn de land- en zeewind in kracht niet te vergelijken bij die op Java, toch doen zij hun invloed gevoelen, zelfs bij het doorstaan van Z.-W. winden, daar de zee tegen den tijd van zonsopkomst minder woest is, de wind tegen den middag aanwakkert en van Z. Z. W. meer naar het Z. W. omloopt.

12. *Zeestroomen.*

Omtrent de richting der zeestroomen zijn nog weinig vertrouwbare waarnemingen verricht. Alleen kunnen wij er dit van mededeelen, dat de stroom nabij de kust immer sterker om de N. W. dan om de Z. O. loopt en bij harder wind uit het Z.-W. soms 2 Engelsche mijlen per uur bedraagt.

Ook het bekende werk van Findlay, „Directory for the navigation of the Indian Ocean", is zeer beknopt omtrent dit onderwerp.

13. *Veranderingen, die de kusten ondergaan.*

Enkele veranderingen, die de kust heeft ondergaan, hebben wij reeds vermeld. Wij hebben op de landvorming gewezen, veroorzaakt door zandopstuiving tengevolge der hevige branding, waardoor het slijk van de rivieren geen uitweg in zee kon vinden, zich ophoopte en daardoor aanzijn gaf aan eene nieuwe kuststreek, zooals in de landschappen Tenom,

Bakongan en Lembang, de kuststreek gevormd door de Krong Oen en de Lembang.

Voorts verdienen nog melding de veranderingen, die de kust heeft ondergaan door de nieuwe mondingen, welke enkele rivieren hebben weten te vormen, nadat de oude monding verzand is. Wij wijzen hier op de rivieren van Pangah, Senagan en Kloewat.

Ook de geduchte aard- en zeebeving van 1861 (16 Februari) heeft een klein gedeelte der kust bij Soesoeh verandering doen ondergaan. De uitstekende landtong bij O. Serangga is toen geheel door de golven verzwolgen, doch nog herkenbaar aan de afgehouwen klapperstammen, die thans nog boven het zeewater uitsteken.

14. *Eilanden.*

Slechts in het noordelijk en zuidelijk deel der kust treft men eenige eilandjes aan. De grootste hebben hun ontstaan te danken aan koraalriffen. De kleinere zijn uit zee uitstekende rotsen, waarop zich eenige vegetatie heeft gevestigd. Van Noord naar Zuid, de richting der kust volgende, treft men de volgende eilandjes aan:

1. Poelau Kas, tegenover Patih, is eerst sedert kort door enkele huisgezinnen uit de XXIV Moekims bewoond, die er zich met de klapperteelt bezighouden.

2. P. Kloeng tegenover Lagen, onbewoond.

3. P. Pejabah rajoet en tjoet bij Lok Gloempang, beide onbewoond.

4. P. Perling
5. P. Ipas
6. P. Baroes bij Ranoi

} alle drie onbewoond.

Deze eilanden behooren tot het staatje Patih-Lagen-Lok Gloempang-Ranoi.

7. P. Rangas tegenover O. Rigas.

8. P. Rassam
9. P. Anggang
10. P. Pegasseh
11. P. Semoet

} alle in de Rigasbaai gelegen.

Deze vijf eilandjes behooren alle tot het landschap Rigas en zijn, met uitzondering van P. Rassam, waar men slechts een paar gezinnen aantreft, onbewoond.

12. P. Pasir rajoet en tjoet, behoorende tot Tjellang, onbewoond.

13. P. Seroedoeng, een onbewoond eilandje, tot Makih behoorende.

14. P. Mankeer, onbewoond en tot Bakongan behoorende.

15. De beide eilandjes bekend onder den naam van Poelau Doewa,

waarvan het eene Poelau Doewa en het andere Poelau Kajoe wordt genoemd, beide behoorende tot het landschap Oedjoeng Poelau. Op het eerste vindt men één en op het tweede twee huisgezinnen, die van de klapperteelt leven.

16. P. Arah, geheel onbewoond en eveneens tot het zoo even vermelde landschap behoorende.

15. *Gebergten.*

Eene eenigszins volledige schets van het gebergte- en rivierstelsel kan wegens de weinige bekendheid met de Binnenlanden nog niet gegeven worden. Vooreerst zal dit vraagstuk trouwens ook wel niet opgehelderd kunnen worden, zoolang de veiligheid nog zoo weinig verzekerd is, dat men niet dan met levensgevaar zich enkele uren van het strand verwijderen kan.

De aaneengeschakelde bergketen, die zich langs de geheele kust uitstrekt, draagt bij de inboorlingen geen afzonderlijken naam, en is bij ons bekend als het Barisan-gebergte. Als een nevenketen van deze hoofdketen kan men het gebergte beschouwen, dat door Lok Kroet vlak langs het zeestrand loopt en in het landschap Krong Sabil eindigt.

De voornaamste toppen in deze nevenketen zijn:

1. G. Kamarieh in Patih.
2. G. Baba-Ngom } in Lagen.
3. G. Malim }
4. G. Tjoeba in Lok Gloempang.
5. B. [1]) Kwali in Rigas.
6. B. Bala Sirek in Tjellang.

Ongeveer evenwijdig aan deze loopt nog een tweede nevenketen, waarvan de G. Masir in Lagen als de voornaamste top wordt genoemd.

De bekendste toppen, die in de hoofdketen aangetroffen worden, zijn:

1. G. Sikanit op de grens van Ranoi en Rigas.
2. G. Djangeng } in Krong Sabil.
3. G. Tenenggoh Panton. }
4. G. Simpang in Panga.
5. G. Mās in Melaboeh.
6. G. Lok Paoeh in Lok Paoeh Noord.
7. G. Mangging in Mangging.
8. G. Pantoeu Bak Moe op de grens van Mangging en Laboehan Hadji.

---

1) B = boekit, in het Atjehsch ook in de beteekenis van berg gebezigd.

9. G. Toean Roebia
10. G. Koemajan } in Laboehan Hadji.
11. G. Koeboe

12. G. Labo Gadjah op de grens van Laboehan Hadji en Makih.
13. G. Makih in Makih.
14. G. Lok Paoeh in Lok Paoeh Zuid.
15. G. Krambil op de grens van Sama doewa en Tampat toean.
16. G. Boetoen
17. G. Toean } in Tampat toean.
18. G. Aloer Naga

19. G. Tangga bosi op de grens van Tampat toean en Terbangan Tjoet.
20. Boekit Terbangan Tjoet in Terbangan Tjoet.
21. G. Blang Balok in Kloewat.

Als meer op zichzelf staande toppen mogen hier nog vermelding vinden:

1. G. Oelé Tjot } in Krong Sabil.
2. G. Oelé Goenong

3. G. Tring Nedoeroi in Melaboeh.

In het Boven-Melaboehsche scheidt zich nog eene zijketen van de hoofdketen af, die naar Senagan loopt, om zich daar weer met de hoofdketen te verbinden.

De voornaamste toppen in deze zijketen zijn:

1. G. Tantatoei
2. G. Glantei Tak
3. G. Slamat } in Melaboen.
4. B. Tembajan
5. G. Kling

6. G. Sialang } in Senagan.
7. G. Matja

Een 2e zijketen scheidt zich bij den G. Makih af en vereenigt zich weder met de hoofdketen bij den G. Lok Paoeh Zuid.

Zij bevat de volgende toppen:

1. G. Serandoeng in Makih.
2. G. Mesigoi in Lok Paoeh Zuid.

Eindelijk verdienen nog als op zichzelf staande bergtoppen melding:

1. G. Tjoet in Rassian.
2. G. Kinja in Kloewat.
3. G. Pintoe Rimba in Si Badi.

4. G. Telekat
5. G. Tjolok Batoe } in Silekat.

Als een tweede hoofdketen kan de bergreeks beschouwd worden, die van den G. Singa Mata naar het Abong-abong en Sinobong-gebergte loopt waarvan als de voornaamste toppen genoemd worden de G. Betong en de G. Gredong.

In het Abong-abong-gebergte vindt men nog de volgende bergtoppen:

1. G. Baba Kala
2. G. Agotji
3. G. Tjoet
4. G. Naäng
5. G. Boenga taloi
6. Aloer tjot

} in Senagan.

De zijketen, die de tweede met de eerste hoofdketen verbindt, bevat de volgende bergtoppen:

1. G. Senong
2. G. Ipoì
3. G. Mankoeng
4. G. Kareng
5. G. Semandoe
6. G. Tanah Merah

} in Senagan.

De in de schetskaart vermelde hoogten der bergtoppen zijn, voor zooverre zij niet reeds op andere kaarten voorkomen, door peiling verkregen.

De namen van de hoogste toppen van het Abong-abong en Sinobong-gebergte zijn niet bekend.

Op de bekende kaart van Noord-Sumatra wordt de hoogste top van het Sinobong-gebergte de G. Loeseh genoemd, welke naam echter bij de inboorlingen onbekend is.

16. *Aard der gebergten, vulkanen en aanwezige delfstoffen.*

Aan een toekomstige geologische opneming is het voorbehouden ons de samenstelling der gesteenten, waaruit het Atjehsche gebergte gevormd is, nauwkeurig te leeren kennen. Voorloopig kunnen wij er niet meer van zeggen, dan hetgeen prof. Veth opteekent in zijn werk over Atchin (blz. 8).

De vorm van vele bergtoppen wijst er op, dat zij eertijds vulkanen waren, hoewel thans als de eenige nog werkende de G. Gredong wordt genoemd.

Trachiet, doorbroken door graniet, syeniet en porfier, is in het algemeen

de grondslag van het gebergte, terwijl de bovenste lagen veelal de tertiaire formatie vertoonen en uit kalk en zandsteen zijn samengesteld.

Ook kostbare delfstoffen en metalen vindt men op Atjeh's Westkust. Wij noemen hier steenkolen, goud, koper en ijzererts.

Steenkolen komen voor in Malaboeh, Senagan, Trang, Tadoe, Tripah, Blang Pedir en Tampat Toean; in het Melaboehsche te Aloer Poengah [1]), G. Tring Nedoeroi, Mega en G. Glantei Tak.

De beddingen te Aloer Poengah strekken zich tot in de bovenstreken van Senagan uit en sluiten zich aan de kolenbeddingen in dat landschap aan. Eene poging om ze nader te leeren kennen, werd in de maand Juni 1882 door den mijningenieur P. J. A. Renaud en schrijver dezes beproefd, doch moest opgegeven worden, omdat zekere berichten waren ontvangen, dat een vijandig hoofd uit het Boven-Melaboehsche met geweld den verderen tocht zou beletten. Te meer was dit te betreuren, dewijl de Bandar Langoeng of Baba VII [2]), waarvan de Aloer Poengah een linker zijriviertje is, reeds binnengevaren was, en men dus het einddoel van den tocht naderde.

De beste specimina van kolen door Atjehers nu en dan als curiositeit medegebracht, zijn die van Mega; doch uit deze stukken valt moeilijk een besluit omtrent hunne waarde als brandmateriaal te trekken, omdat zij, aan de oppervlakte verzameld, te veel aan den invloed van den dampkring zijn blootgesteld geweest.

In de maand November 1882 werd, in vereeniging met den Kommandant van Zr. Ms. schip Benkoelen, den Heer Stokhuizen, getracht eenige kolenmonsters te verkrijgen uit de bovenstreken van Senagan. Inderdaad gelukte het die te bekomen, en het bleek door proeven, dat het gemiddeld soortelijk gewicht dezer kolen 1.21 was. Maar ook hier moest wegens de onveiligheid van een nader mijnbouwkundig onderzoek worden afgezien.

Een dergelijk speciaal onderzoek kon alleen in het landschap Tampat Toean geschieden, waar onvoorwaardelijk op de goede gezindheid der bevolking kon worden gerekend. Doch ook hier bleek, dat enkele raddraaiers uit naburige landschappen er niet tegen opzagen met hunne volgelingen over te komen om stoornis te verwekken, zoodat voor den

---

1) Poengah = steenkolen in 't Atjehsch. — Aloer is in dezelfde taal een riviertje of kreekje.

2) Bandar Langoeng of Baba VII is een rechter zijriviertje van de Melaboeh en draagt eerstgemelden naam naar eene aldaar bij een Langoengboom gegraven waterleiding en ook wel laatstgemelden naar de VII bijstroompjes, die er in uitmonden.

rustigen gang der werkzaamheden eene kleine politiemacht daarheen moest gedetacheerd worden.

De steenkolen in het landschap Tampat Toean werden in het Penjoepian-gebergte gevonden op ongeveer $^3/_4$ uur afstands hemelsbreedte van de zee, die ter plaatse eene kleine enge baai vormt, welke in den Oostmoeson eene veilige ankerplaats aanbiedt voor vaartuigen van niet te groot charter. Het onderzoek naar deze kolen werd geleid door den reeds genoemden mijningenieur P. J. A. Renaud, en ving den 11 Juli 1882 aan, om den 7 December van dat jaar te eindigen. Het resultaat voldeed niet aan de verwachting, daar de kolenlaag in het Penjoepian-gebergte te veel met klei en lei vermengd was om goede uitkomsten voor eene ontginning te beloven.

Sedert is geen nader onderzoek naar steenkolen ter Westkust van Atjeh ingesteld. Mag men de inboorlingen uit het Boven-Melaboehsche gelooven, dan zouden de kolenbergen daar reeds jaren aan het branden zijn.

De Atjehers maken van de kolen alleen gebruik als geneesmiddel, en wel voor hetzelfde doel, waarvoor men in Europa de bellochkool bezigt.

Van de metalen komt, voor zooverre thans bekend is, het goud het veelvuldigst voor.

Men vindt het:

1°. In de bovenstreken der landschappen Tenom en Waila.

2°. In het Boven-Melaboehsche te Goenoeng Mas bij Poenkiri in het gebied van Tehoe Balei en te Sawah Batir, boven de G. Mas, waar men het uit de Melaboeh-rivier wascht.

3°. In de bovenstreken van Senagan te Boenga Taloi en te Krong Tjoet, op welke laatste vindplaats volgens de sage een stuk goud wordt aangetroffen, den vorm bezittende van een paardekop, waaraan een oor ontbreekt, dat in vroegeren tijd den Atjehschen Sultan ten geschenke zou zijn aangeboden. Geen Atjeher heeft echter ooit het zoogenaamde gouden paard gezien, daar het volksgeloof wil, dat de plaats betooverd is en niemand die kan naderen, zonder door ziekte of dood getroffen te worden.

4°. In de landschappen Sama doewa en Kloewat, waar men het uit de rivieren wascht.

Het goud komt gewoonlijk als stofgoud en in kleine korrels voor; dat van Senagan wordt als het beste beschouwd. Behalve den Atjeh-krijg, heeft ook het feit, dat het niet zoo gemakkelijk meer aan de oppervlakte te verkrijgen is, deze industrie achteruit doen gaan, zoodat thans de goudwinning niet veel meer te beduiden heeft.

Eenige bijzonderheden omtrent de gouddelving mogen hier niet onvermeld blijven, vooral omdat het pogingen zijn geweest om dit kostbare metaal in het groot te ontginnen.

De eerste poging daartoe geschiedde nu ongeveer 40 jaren geleden, toen 17 Chineezen van den Kedjoeroean van Senagan vergunning bekwamen te Krong Tjoet goud te delven en, na verloop eener maand tijds, ieder met 2 kattie's goud terugkeerden. Daarna hebben 160 Chineezen de exploitatie voortgezet, doch kort daarna wegens ziekte en sterfte moeten staken.

De Fransche mijningenieur Wallon, die in den loop van het jaar 1877 de landschappen Tenom en Waila bereisd had en opgemerkt, dat de inboorlingen de gouddelving hadden moeten staken in de door hem gegraven putten en gangen, omdat zij het water er niet uit konden verdrijven, kwam toen op het denkbeeld eene exploitatie op groote schaal te beproeven. In den aanvang van het jaar 1880 voor dat doel herwaarts teruggekeerd, trachtte hij van den Radja van Waila daartoe concessie te bekomen, doch moest van zijn plan afzien wegens het te groote aandeel in de winst door den Radja geeischt. Voor hetzelfde doel vervolgens naar Tenom reizende, werd hij, zooals bekend is, door zekeren Panglima Lamara te Toei Priah vermoord, zonder nog iets ondernomen te hebben. Zijn dood is aan twee oorzaken te wijten, ten eerste aan de groote haast, die hij had om de goudstreken te bereiken, waardoor hij niet op het persoonlijk geleide van den Radja van Tenom wilde wachten; ten tweede aan zijne onbekendheid met de inrichting van het bestuur in deze streken, waar het gezag der Atjehsche hoofden zich niet verder uitstrekt dan de monding eener rivier en de daaraan grenzende kuststreek, terwijl in de Binnenlanden andere hoofden het gezag voeren, die, voorheen door de Atjehers teruggedrongen, geen inbreuk op hunne rechten dulden, waartoe de Atjehsche stamhoofden maar al te vaak geneigd zijn.

Toekomstige explorateurs dienen met dit laatste feit rekening te houden, wenschen zij niet als slachtoffers te vallen van de staatkunde der Atjehsche strandhoofden, die, om hun gezag en hunne inkomsten te vermeerderen, er niet tegen opzien een geheel landschap als hun gebied op te geven, waar zij buiten goedvinden der binnenlandsche hoofden niets te zeggen, veel minder te bevelen of te besturen hebben. Het is in zulk een geval voor eigen veiligheid en rustig onderzoek noodwendig, dat men de toestemming tot het betreden en het doen van onderzoekingen binnen hun gebied van deze laatste hoofden verkrijge en zich zoowel door hen als door het Atjehsche strandhoofd doe vergezellen. Kennis van

het inwendig bestüur en de partijschappen in een landschap zijn dus vooral noodig, alvorens men in deze streken iets ondernemen kan.

In de maand December 1881 trachtte het Atjehsche strandhoofd aan de Waila-rivier, T. Nja' Marah, in de bovenstreken van dat landschap eene proeve tot gouddelving te nemen. Hij had daartoe 11 Chineezen geëngageerd, doch wijl de goudhoudende gronden in het gebied van een ander in de Binnenlanden besturend hoofd lagen en T. Nja' Marah ter zake vooraf diens vergunning niet had bekomen, werden de Chineezen door dat hoofd, Datoe Radja Bongsoe genaamd, overvallen, met het gevolg, dat vier hunner vermoord en drie gewond werden, terwijl de overigen hun leven door de vlucht redden.

De laatste poging tot onderzoek der Wailasche goudhoudende gronden geschiedde het vorige jaar door de Fransche Heeren Roura en Richard, doch zij konden aan hun voornemen geen gevolg geven door den weinig veiligen toestand in de bovenstreken van dat landschap en de in Januari van dit jaar ondernomen tuchtiging van het naburige Tenom, waardoor vele slechtgezinden zich naar Waila terugtrokken en zij voor hunne veiligheid aldaar gevaar liepen.

Koper wordt in het lanpschap Makih aangetroffen. Reeds de Lt. Kolonel Nahuys vermeldt zulks in zijne brieven, waar wij het volgende daaromtrent aangeteekend vinden.

„Kopermijnen zijn niet in onze districten maar wel te Makih bij Laboehan Hadji. Van het koper, dat dezelve voortbrengen, werden duiten en halve duiten geslagen en ook grootere stukken, welke vóór onze weder in bezitneming van Padang in al de afdeelingen gangbaar waren."

Bij nader onderzoek bleek ons de waarheid hiervan, doch sedert lang heeft men dezen tak van nijverheid in dat landschap opgegeven. Voorloopig is ook aan een onderzoek van dit metaal niet te denken, daar het door de weinig gunstige gezindheid der bevolking een gevaarlijk werk zou zijn. Monsters van het erts, hoewel telkens door de hoofden beloofd, zijn niet te bekomen, wellicht dewijl te veel voor inmenging van ons wordt gevreesd.

IJzererts komt te Tjot Ploei in het landschap Boeboen voor [1]).

Materiaal voor bouwwerken levert de bodem dezer kust hier en daar ook op. Zoo vindt men eene goede soort klei voor metselsteenen te Boe-

---

1) Wat hier omtrent het voorkomen der metalen is vermeld, is bijna woordelijk overgenomen uit een bericht door mij omtrent dat onderwerp in het Ind. Aardrijksk. Tijdschrift, aflevering IV, gepubliceerd.

boen en koraal om kalk te branden te Rigas en Tampat Toean. Het hoofd van Tenom-Panga, die het wettige hoofd van zijn gezag beroofd had en zich sedert aldaar ophield, liet er in 1881 en 1882 steenen bakken voor eene door hem op te richten woning door Hindoesche koelies, doch kon dit niet voleindigen, daar de koelies wegens slechte behandeling wegliepen.

Marmer wordt in het Aloer-Naga-gebergte te Tampat Toean aangetroffen.

Onder de brandbare delfstoffen dienen nog genoemd te worden zwavel en aardolie. Zwavel vindt men langs de zijwanden van het kratermeer van den G. Gerdong; aardolie in de nabijheid van de Aloer Poengah.

Voor zooverre thans bekend is, kan slechts op een warme bron bij Aloer Poengah gewezen worden. Zeer zeker zullen meerdere minerale bronnen ontdekt worden, zoodra men zonder levensgevaar het binnenland dieper indringen kan.

17. *Rivieren.*

De Westkust is rijk aan kleine bergstroomen, doch alle zijn aan hunne monding verzand en alleen te bevaren met kleine Atjehsche vaartuigen. Er zijn evenwel enkele grootere rivieren, die, hoewel aan hetzelfde euvel lijdende, voor eene vrij aanzienlijke lengte bevaarbaar zijn. Wij bedoelen de Krong Sabil en de rivieren van Tenom, Waila, Melaboeh, Senagan, Tripah en Kloewat.

De Krong Sabil en de rivieren van Tenom en Waila ontvangen haar water van de Krong Sikoeli, een grooten stroom, die in het binnenland wordt aangetroffen en ook aan de Djamboe Ijer op de Oostkust haar water schenkt. Het is ons niet mogen gelukken, nadere inlichtingen omtrent den oorsprong dier Krong Sikoeli te bekomen, daar geen strandbewoner haar nog in haren loop heeft gevolgd. De krong Sabil ontlast een gedeelte van haar water door de Krong Kaloeng, terwijl een linkerzijtakje, dé Krong Maki, door zijn zonderlingen loop een eilandje vormt. Andere zijrivieren van de Krong Sabil werden ons niet genoemd.

De Tenom-rivier schenkt een gedeelte van haar water aan de Krong Bakoeng. Hare linkerzijrivieren zijn de Krong Oen, die een gedeelte van haar water ook ontlast in de Koewala Toea, de oude monding van de Panga-rivier, de Aloer Oentoet, voorts de Kr. Doi, de Kr. Besat en de Soengoi Boeloet. Omtrent hare rechterzijrivieren kon men ons niet inlichten [1]).

Beter bekend zijn de zijtakken van de Waila-rivier. Hare linkerzijtak-

---

1) De schrijver onderscheidt *rechter-* en *linker*-zijrivieren op de wijze der Maleiers, d. i. juist andersrom dan wij gewoon zijn het te doen. REDACTIE.

ken zijn: de Kr. Lombalik, de Kr. Bĕroet, de Aloer Pĕroeman, de Kr. Bakat, de Kr. Gaseroe; de Kr. Sekoel en de Kr. Loeloe: haar rechter de Ijer Itam, de Kr. Beë, de Kr. Soekoe en de Kr. Landjong.

De Melaboeh-rivier ontspringt op den G. Betong. Zij heeft twee uitwateringen. De eerste, de natuurlijke, draagt den naam van Koewala Merbau; de tweede, op last van den voorlaatsten Radja van Melaboeh gegraven, dien van Kw. Tjangkoel [1]). De voornaamste linkerzijtak is de Kr. Goenei, wier rechterzijrivieren de Aloer Balei en de Kr. Mega zijn. Een kleinere linkerzijtak der Melaboeh is de Kr. Patjikan.

Rechterzijtakken zijn: de Krong of Baba VII, ook wel Bandar Langoeng genoemd, waarvan de A. Boenga — waarover reeds boven gesproken werd — een linkerzijriviertje is; de Kr. Panda en de Sela Melaboeh, die aan de vereeniging van de Ijer Merah en de Aloer Roekan zijn ontstaan te danken heeft.

De Rivier van Senagan ontspringt in het Abong-abong gebergte en stort haar water door twee mondingen in zee, waarvan de oudste Kw. Toewa heet. Hare linkerzijtakken zijn: de Kr. Sialang, de Kr. Matja, de Kr. Tanah Merah, de Kr. Semandoe, de Kr. Kareng, de Kr. Sitoe, de Kr. Mangkoeng, de Kr. Ipoi, de Kr. Senong, de Kr. Baba Kela, de Aloer Gotji, de Kr. Tjoet, de Kr. Naäng, de Kr. Boenga taloe, de Aloer Tjot, en de Kr. Abong-Abong. Hare rechterzijtakken zijn: de Soengoi Poelau Ijer, de S. Sikah en de Kr. Koeloe.

De Tripah-rivier ontspringt op den G. Gredong, en ontlast haar water, behalve door eene eigene monding, nog door twee vrij aanzienlijke rechterzijtakken, de Sikandang tjoet en rajoet. Hare linkerzijtakken zijn de Baba Tripah en de Kr. Lamee.

De Kr. Kloewat ontspringt in het Sinobong-gebergte en ontlast haar water door twee mondingen, waarvan de oudste de Kw. Toewa en de jongere de Kw. Baroe of Bak Oer [2]) heet. Een linkerzijtak van de Kw. Bak Oer is de S. Garinging en een rechterzijtak van de Kw. Toewa de Soewah Pandjang. Verdere zijrivieren van de Kloewat zijn ons nog niet bekend.

Thans overgaande tot de behandeling der kleinere rivieren, zullen wij ons slechts tot eene eenvoudige opsomming bepalen, met vermelding der landschappen waardoor zij stroomen.

De richting der kust van N. W naar Z. O. volgende zijn de voornaamste:

---

1) Tjangkoel een soort van hak, waarmede men den grond uitgroef.

2) Bak = boom (A.) — Oer = klapper. — Aldus genaamd naar een bij de monding staanden klapperboom.

De Tjarakman, op de grens van het landschapje van dien naam en Lok Kroet.

De Ligir en de Baba Nipah in het landschap Lok Kroet.

De Kr. Bakang in Patih.

De Baba Ngom en de Kr. Lagĕn in Lagĕn.

De Kr. Rigas in Rigas.

De Kr. Merisi in Krong Sabil.

De Panga, die met twee mondingen in zee valt, waarvan de oudste Kw. Toea heet, in Panga.

De rivier van Boeboen waarin de Aloer Kala ter linker en de Soewak Pangkat ter rechterzijde valt, in het landschap van dien naam.

De rivieren van Trang en Tadoe, eveneens in de gelijknamige landschappen.

Voorts die van Senaäm, Simanjam, Soerian, Lama Toewa, Lama Moeda, en Batoe, die de landschappen van dien naam doorstroomen.

Van de Batoerivier is nog een rechterzijtakje bekend, de Baboei.

Niet meer dan bergstroompjes zijn:

De Soengoi Pinang op de grens van Poelau Kajoe en Soesoeh.

De Soesoeh, die het landschap van dien naam besproeit.

De Sangkallan op de grens van Soesoeh en Soewah.

De Soewak, de Tangan-Tangan tjoet en rajoet en de Lok Paoeh in het landschap Lok Paoeh Noord.

De Mangging in het dusgenoemde landschap.

De Lok Paoeh Baroe, de Laboehan Hadji en de Bakau in het landschap Laboehan Hadji.

De Makih en de Sama doewa in de landschappen van dien naam.

De Penjoepian, de Roekam en de Ijer Pinang in het landschapje Tampat Toean.

De Terbangan Tjoet en Rajoet, de Rassian, de Assahan, de Lembang, de Bakongan en de Sibadi in de aldus genoemde landschappen. De Bakongan ontlast een gedeelte van haar water nog in de Lembang.

De beekjes en kreekjes, die hier Aloer en Soewak worden genoemd, zijn zoo talrijk, dat wij ons tot de opgave van de bekendste zullen moeten bepalen.

De S. Oeloe, S. Bidoek, S. Ijer Bĕsar, S. Ni, S. Maoek, S. Siron, S. Pantei Bĕrĕd, S. Pandan en S. Sekeh in het landschap Waila.

De S. Tjimo en S. Toekkata in Boeboen.

De S. Raja, S. Si Gading, S. Rebek, S. Oedjoeng Kalah, S. Napoeri, S. Kapal, S. Poenaga en Si Goenoeng Kling in Melaboeh.

De S. Serei in Senaäm.
De Ajer Manis en de Krong Gekoe in Poelau Kajoe.
De Aloer Lang in Makih.
De Aloer Pakoe in Lok Paoeh Zuid.
De Aloer Pinang in Sama doewa.
De Aloer Naga in Tampat Toean.
De Krong Mati Anak op de grens van Terbangan Tjoet en Rajoet.

18. *Meren en Moerassen.*

Een uitgestrekt moeras wordt op de grenzen van Waila en Boeboen aangetroffen. Het draagt den naam van Radji Demet en voedt een daarin gelegen meer, Laoet Ni genaamd. Het water van dit moeras wordt afgevoerd door de kleine beekjes en kreekjes ten Zuiden van de Waila-rivier gelegen, nl. de Soewaks Ni, Maoek, Siron, Pantei bĕrĕd, Pandan en Sekeh.

De rivier van Boeboen ontstaat uit een groot moeras in de bovenstreken van dat landschap gelegen.

Nog een ander moeras vindt men op de grenzen van Boeboen en Melaboeh, waarvan de uitwateringen de Soewaks Raja, Si Gading en Rebeh zijn.

Vervolgens vindt men een moeras tusschen de Kw. Tjangkoel en Merbau, benevens eene lagune op de grenzen van Soesoeh, Blang Pedir en Poelau Kajoe, waarvan de Ijer Manis de uitwatering is.

In het Melaboehsche worden nog twee meren aangetroffen. Het eerste heet Poetjoek Laoet, waaruit de Ijer Merah, een linkerzijtakje van de Baba VII of Bandar Langoeng, haar water ontvangt. Het draagt den naam van Poetjoek Laoet [1]), omdat het eene kleine binnenzee is aan den oorsprong (poetjoek) van de Ijer Merah gelegen. Het water van dit meertje is zoet en helder. Zijne oevers zijn tegenwoordig niet meer bewoond. Het tweede meertje wordt in de bovenstreken van Melaboeh aangetroffen en heet Genang Gerdong.

19. *Wegen.*

Goede wegen zoekt men ter Westkust te vergeefs. Zij zullen tot de vrome wenschen blijven behooren, zoolang het zelfbestuur aan de hoof-

---

1) In het Atjehsch schijnt men geen afzonderlijk woord voor meer te kennen. Men duidt het even als de zee door laoet aan, gelijk wij ook wel eens van binnenzee spreken.

den wordt gelaten in de verschillende landschappen, die geacht worden deze kust uit te maken. Directe behoefte aan goede wegen tot uitbreiding der productie bestaat er trouwens nog niet, daar de bevolking te gering is om zulk eene uitgestrekte kuststreek tot ontwikkeling te brengen. Voorloopig heeft zij voldoende aan de waterwegen, die niet ontbreken, en de voetpaden, die de verschillende kampongs onderling verbinden.

Een hoofdvoetpad loopt langs de geheele kust, noordelijk zich tot Groot Atjeh en zuidelijk zich tot Troemon uitstrekkende.

De hoofdcommunicatie heeft in den Oostmoeson steeds over zee plaats en wordt in den Westmoeson slechts bij zeer onstuimig weer voor het zooeven vermelde voetpad verlaten.

Het behoeft wel geen vermelding, dat voor de communicatie tusschen de verschillende kampongs ook van de menigte rivieren en riviertjes wordt gebruik gemaakt. De meeste kunnen, indien stroomversnellingen dit niet beletten, door een Atjeher in zijn djaloer [1]) bijna tot aan hun oorsprong opgevaren worden.

Het binnenkomen der rivieren wordt vaak bemoeilijkt door de hooge en geweldige branding, en vele rivieren, zooals die van Tenom, Senagan, Tripah, Senaäm, Batoe en Kloewat, zijn in den Westmoeson niet binnen te varen. Zelfs in den Oostmoeson zijn deze en de meeste overige rivieren alleen bij stil weer voor onze sloepen binnen te komen. Gewoonlijk doet men het beste zich daartoe van Atjehsche sampans te bedienen, die hoog boven het water liggen en scherp naar voren toeloopen. De beste tijd tot het binnenkomen dezer en de meeste overige rivieren is in den Oostmoeson gedurende de eerste dagen van het eerste kwartier der maan. Bij het wassen der maan neemt ook de branding in hevigheid toe, om eindelijk haar toppunt gedurende de laatste dagen van het laatste kwartier te bereiken.

Het aantal rollingen voor de meeste rivieren is bij de Atjehers bekend. Zij tellen en wachten die af, alvorens met kracht naar binnen te roeien. Zoo moet men voor de Tenom zeven en voor de Tripah-rivier negen rollingen afwachten.

Als hoofdvoetpaden dienen nog genoemd:

1°. Een van uit Katanang Pasir naar Tamsil (Toenong Pedir) en Kemala loopende.

2°. Een van uit Melaboeh naar de bovenstreken van Pedir (Toenong Pedir).

---

1) Djaloer is een kano, een vaartuigje van buitengewoon geringen diepgang, uit een boomstam uitgehold.

3° Een van uit Senagan naar Patiambang (Gajo-landen).
4° Een van uit Tripah naar Patiambang.
5° Fen van uit Soesoeh over Blang Pedir naar Patiambang.
6° Een van uit Koewala Baroe naar Kloewat en verder door naar de Alas-landen.

Den weg van Katanang Pasir naar Tamsil legt men in 6 à 7 dagen af, dien van Melaboeh naar het Boven-Pedirsche in 15 à 16 dagen. Deze laatste weg wordt wegens terreinhindernissen weinig begaan, en de eerste is dan ook de hoofdcommunicatieweg met het Pedirsche.

De hoofdweg naar de Gajo-landen is die van Soesoeh. Hij is zeer geaccidenteerd en moeilijk begaanbaar. Van Soesoeh af moet men de volgende zes bergen overtrekken: G. Krong Merah, G. Aloer Gami, G. Lama Rajoet, G. Lama Tjoet, G. Pajah, en de G. Tangga bosi. De eerste kampong, waar men alsdan aankomt, is Sojoh in het Patiambangsche. Deze weg wordt gewoonlijk in 6 à 7 dagen afgelegd.

De wegen van Senagan en Tripah vereischen 10 en 8 dagen om in het Patiambangsche te komen, doch zij worden beide weinig begaan, omdat de Gajo's zich te Soesoeh beter van alles kunnen voorzien.

20. *Klimaat.*

Het klimaat is op verschillende plaatsen der kust natuurlijk verschillend, doch gezond kan men het over het algemeen niet noemen wegens de vaak op eens invallende groote temperatuursveranderingen. Te Melaboeh varieert de temperatuur tusschen 25°—36° Celsius. Over dag is het in den regel zeer heet, terwijl de nachten vrij koel, soms zelfs kil zijn. De heetste maand is Maart en de ongezondste zijn de zoogenaamde Kenteringmaanden April en Mei, November en December.

De moesons hebben geen geregelden invloed op de afwisseling van droogte en regen, daar het vaak in den Oostmoeson dagen achtereen regent en omgekeerd in den Westmoeson dagen achtereen droog kan blijven.

21. *Plantenwereld.*

De plantbekleeding van Atjeh's Westkust behoeft in rijkdom niet voor die der andere aan ons gezag onderworpen gewesten op Sumatra onder te doen. Deze overtuiging verkrijgt men reeds na enkele in het binnenland ondernomen tochten.

Eene wetenschappelijke behandeling der Flora verwachte men van ons

niet. Wij wenschen ons slechts te bepalen tot eene opgave der voornaamste nuttige planten en boomen, die men in een lijst achter dit hoofdstuk kan vinden. Bij de inzage daarvan zal men ontwaren, dat verreweg het grootste gedeelte der opgegeven planten en boomen in het wild voorkomt en slechts enkele gekweekt worden, die in de inlandsche huishouding moeilijk gemist of door andere vervangen kunnen worden.

De nomenclatuur is in het Atjehsch en Maleisch, de twee hoofdtalen die in deze afdeeling gesproken worden, opgegeven.

Ook het gebruik, dat in het dagelijksch leven van de opgegeven planten en boomen wordt gemaakt, vindt men in de bedoelde lijst medegedeeld.

Om eenigen regel in de verscheidenheid te brengen, is de lijst der verschillende nuttige planten en boomen als volgt geclassificeerd.

A. Eetbare in het wild voorkomende gewassen.
B. Biessoorten.
C. Gewassen, die in de nijverheid aanwending vinden.
D. Welriekende gewassen.
E. Bamboesoorten.
F. Rotansoorten.
G. Akarsoorten.
H. Boomen die kleurstoffen leveren.
I. Houtsoorten die in de nijverheid aanwending vinden.
J. Getahboomen.
K. Harsboomen.
L. Welriekende houtsoorten.
M. Palmsoorten.
N. Geneeskrachtige gewassen.
O. Vruchtboomen.

22. *Dierenwereld.*

Evenmin als wij ons in staat hebben geacht eene beschrijving der Geologie en Flora van Atjeh's Westkust te leveren, die eenigszins op den naam van volledigheid mag aanspraak maken, evenmin is het ons mogelijk de Fauna naar eisch te behandelen. Wij stellen ons voor er slechts eene ruwe schets van te geven, en moeten het aan werkelijke natuuronderzoekers overlaten, deze onderwerpen wetenschappelijk te bestudeeren.

Van de ongewervelde dieren komen o. a. de volgende voor:

1°. Verschillende soorten van polypen, die de steeds aangroeiende koraalriffen (karĕng) nabij de kust vormen.

2°. Zeenetels, zeeëgels en zeesterren.

3°. Tripang, de gewone witachtig bruine en de zwarte; doch de laatste is menigvuldiger dan de eerste. Vooral bij Tampat toean en Poelau doewa komen deze holothuriën voor, waar in vrij diep water naar hen gedoken moet worden. De tripangvisscherij maakt tegenwoordig geen middel van bestaan meer uit; wel was dit het geval twintig, dertig jaren geleden, toen de zuidelijke landschappen der afdeeling belangrijke peperoogsten leverden en Chineezen met hunne schepen zich in die streken voor den peperhandel ophielden.

4°. Bloedzuigers, de gewone lintah, die in sawahs en moerassen wordt aangetroffen en de Atjeh- of springbloedzuiger, die meer in de wouden voorkomt. Ook heeft men nog een reuzenbloedzuiger, lintah kebe genaamd, die de karbouwen gewoonlijk als zijne prooi kiest.

5°. Garnalen en kreeften, die men met den algemeenen naam van oedang bestempelt. De garnalen onderscheidt men nog in zoet- en zoutwater-garnalen, welke laatsten men oedang baring noemt.

6°. Krabben, bekend onder den naam van kepiting.

7°. Oesters, tirem, die gewoonlijk aan de koraalriffen zijn vastgegroeid en vooral te Rigas worden gevonden.

8°. Parelmoerschelpen, die men op Poelau doewa en Si Maloer aantreft.

9°. De Reuzenschelp, eveneens in de wateren, die de genoemde eilanden omringen, voorkomende.

10°. Mosselen, die in de beekjes in het Melaboehsche en te Rigas bij zakken vol worden verzameld.

11°. Verschillende variëteiten van in horens huizende dieren.

Eene opgave der onderscheidene soorten van spinnen, schorpioenen, duizendpooten en het oneindig aantal insecten, die hier voorkomen, zou alle nut missen, daar wij niet in staat zijn, de noodige aanteekeningen er bij te voegen, om ze wetenschappelijk te doen bepalen.

Alleen wordt hier nog vermeld, dat ook de zijdeworm wordt aangekweekt, hoewel de zijdecultuur door den oorlog zeer veel heeft geleden. Het is een werk, waarmede zich uitsluitend de Atjehsche vrouwen bezig houden, zoodat deze industrie dan ook alleen in de Atjehsche staatjes der Westkust wordt uitgeoefend.

De gewervelde dieren doen in talrijkheid en verscheidenheid niet voor de ongewervelde onder. Ook hier kunnen wij slechts enkele soorten aanstippen.

Vangen wij met de visschen aan, waarvan in het bijzonder een menigte

soorten bekend zijn, daar de vischvangst langs de geheele kust een hoofdmiddel van bestaan vormt.

In de eerste plaats zullen wij ons tot de zeevisschen bepalen, waarvan de volgende tot voedsel dienen:

A. *Kleinere zeevischsoorten*:

1 Engkoet [1]) bilis A. of ikan badar M.
2 „ toeroh A. of ikan kaling M.

Beide, 1 en 2, hebben veel overeenkomst met de ansjovis. Zij worden voornamelijk te Soesoeh en Laboehan Hadji gevangen, daarna gedroogd en naar de havens van Sumatra's Westkust, Atjeh's Westkust, Groot-Atjeh, en Pedir uitgevoerd.

3 Engkoet lĕham.
4 „ madjan.
5 „ kasé.
6 „ rambĕë.
7 „ taman.
8 „ lang.
9 „ djinara.
10 „ bawail A. of bawal M.
11 „ gelana A. of goelama M.
12 „ pelata A. of belatoh M.
13 „ selembo A. of kapas[2] M.
14 „ gedobang malim.
15 „ mening A. of tamban poelau M.
16 „ ramboet lekang A. of tamban M.

B. *Grootere zeevischsoorten.*

1 Engkoet gaboer.
2 „ pari, een soort van bot met een langen staart.
3 „ joehong, een breede tweekoppige visch.
4 „ berlang.
5 „ bombong.
6 „ soeré, waarvan een soort van gedroogde visch wordt gemaakt, ikan kajoe geheeten.
7 „ kap A. of kakap M.
8 „ tenggiroi A. of tenggiri M.

1) Engkoet is de algemeene naam voor visch in het Atjehsch.
A. duidt Atjehsch, M. Maleisch aan.

9 Engkoet ijoe (haai). Alleen het vleesch der jonge haaien wordt genuttigd.
10 „ lamahan.
11 „ rambĕë tapa.
12 „ djoealleh.
13 „ goelamba.
14 „ beledang.
15 „ bagok A. of gajoek M.
16 „ majang.
17 „ djenaha.
18 „ boeberan.
19 „ troesan.
20 „ gĕrĕpo.
21 „ agam.
22 „ kerissi A. of torsi M.
23 „ sisik.
24 „ tok A. of toehoek M.
25 „ lajeran.
26 „ aloe-aloe.

C. *Klipvisschen.*

1 Engkoet kareng.
2 „ tandoek.
3 „ sarendang.
4 „ tapa.
5 „ djarang gigoi.
6 „ majoe.
7 „ merah.

De voornaamste tot voedsel bestemde zoetwatervisschen, zijn:

1 Engkoet kerling.
2 „ sarohkan.
3 „ leleh.
4 „ belanak.
5 „ batang.
6 „ lampong.
7 „ anaran.
8 „ garoeting.

9 Engkoet pandjang (paling).
10 „ loempé (aal).
11 „ limbek.
12 „ kroet, die men in watervazen voor sieraad onderhoudt.

Eene groote verscheidenheid van reptiliën ontbreekt evenmin.

Van de slangen kent men de oeloer lan, de python, die wilde varkens en jonge herten verslindt, en de volgende vergiftige soorten:

1 Oeler sedoeng.
2 „ „ gawih.
3 „ „ auer.
4 „ mati ekor.
5 „ boengong.
6 „ belobat soeloeh.
7 „ oer.
8 „ bĕroes.

Eindelijk nog de volgende, niet vergiftige slangen:

1 Oeler bintiëng, de zoogenaamde sawahslang.
2 „ ijer.

Voorts onderscheidt men de volgende soorten van adders:

1 Taroeng rajoet.
2 „ tjoet.
3 „ idjoe.

Onder de hagedissen zijn de merkwaardigste de tjail of pail (gekko) en de tjitjak of huishagedis. De grootste der hagedissen is de meroewah (biawak).

Van krokodillen wemelen de riviermondingen.

De schildpadden onderscheidt men in zee- en landschildpadden. Van de eerste kent men slechts ééne soort, de pinjé, waarvan men de eieren verzamelt en als voedsel bezigt; van de laatste twee soorten, de kleine, kĕkoera en baning, en de groote, bantoei. Slechts het vleesch van de baning wordt genuttigd.

De karetschildpadden vindt men ook hier en daar langs de kust; doch zij komen veelvuldiger op het eiland Si Maloer voor, waar de karet door Chineezen opgekocht, en naar Pinang uitgevoerd wordt.

Van de vogels zullen wij slechts de meest voorkomende en voor voeding geschikte soorten opnoemen:

A. *Duivensoorten.*

1 De rampoené (poenai), eene kleine groene boschduif.
2 De lĕk, de tortelduif.
3 De bagoh (pergam), een groote grijze duif.
4 De raoeh, een gevlekte zwart-witte duif.
5 De doendoen, die geheel en al op onze tamme duiven gelijkt.

Al deze duivensoorten worden in belangrijke hoeveelheid in netten en kooien gevangen.

B. *Snippensoorten.*

1 Tirok. { lĕsong. / padi.
2 Tjerling.
3 Tjiloeloeng.
4 Merapatih laoet.
5 Raja Oelée.
6. Koedidi.
7. Tjitjim boegé.

C. *Water- en moerasvogels.*

1 Itik ara (meliwis).
2 Dendang (wilde eend).
3 Batoń (watersnip).
4 Bĕroewak (roewak [2]).
5 Tjinta sarĕk.
6 Menam (ajam [2]).
7 Tairik (pelikaan).
8 Oek. { Reigersoorten.
9 Oek kambeng. {

D. *Pleegvogels.*

1 Merboek (Turtur Malaccensis).
2 Tiong (béjo).
3 Tjitjim pala (moerai).
4 Poejoe { kwartelsoorten.
5 Pikau {
6 Bantialan (trogon).
7 Barée (barou [2]).

Evenals elders in den Archipel ziet men tegen den naderenden oogsttijd zich zwermen van rijstvogels over de rijstvelden bewegen. Men onderscheidt twee hoofdvariëteiten, de perling, de grijze, en de toelo, de witte rijstvogel. Van den laatsten kent men vijf soorten:

Toelo
1 ĕk asée.
2 pineng.
3 itam oelée
4 bit.
5 poetih.

Zij worden in groote hoeveelheid in netten gevangen en dienen zoo wel tot sieraad als tot voeding.

Lastiger is het zich van de merak (pauw), koewau (argus-fazant) en de manoek oeten (boschkip) te verzekeren, die evenwel in het bosch en de wildernis niet zeldzaam zijn.

Als pleegvogels worden voorts nog gehouden:

1 Kekeh (kleine papagaaiensoort), die vooral op het eiland Si Maloer veelvuldig voorkomt.

2 Tawée
3 Silindit } die men dwergpapagaaien zou kunnen noemen.

4 Anggangs (neushoornvogels), waarvan men twee soorten kent, de bekende groote en een kleinere soort.

Ook de salanganen of gierzwaluwen, die de eetbare vogelnestjes leveren, ontbreken niet.

Nog een merkwaardig vogeltje is de tempoea, het wevertje, die zich peervormige nesten uit gedroogde grasstengels bouwt.

De zoogdieren verkiezen in den regel de hoogstammige wouden en de wildernis (jungle) tot hunne verblijfplaatsen.

De bekendste zijn:

1 Gadjah (olifant).
2 Baděk (rhinoceros).
3 Tenoeak (tapir).
4 Rúnong.
   1 raja (koningstijger).
   2 boeloeh (panter).
5 Roesa (hert).
6 Jěloe (kidjang).
7 Napo (kantjil).

8 Pelandoek (dwerghert).
9 Tjagée (bĕroewang of Maleische beer).
10 Moesang.
11 Boebrang (otter).
12 Boei (wild varken).
13 Landĕk (stekelvarken).
14 Toepé (toepai).

Onder de apen zijn de voornaamste:

1 Manoh (orang oetan).
2 Engkong (klapperaap).
3 Himbée (siamang).
4 Loetoeng.
5 Sigedoek } langstaartige apen.
6 Boeé krŏs }
7 Boeé angĕn (luiaard).

LIJST
DER
VOORNAAMSTE NUTTIGE PLANTEN EN BOOMEN.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING
			A. Eetbare in het wild voorkomende gewassen.
1	Bĕrat daja	Gali-gali.	De stam wordt van den bast ontdaan en gekookt gegeten. Uitspruitsels worden als goelei [1]) aangewend.
2	Beramoi.	Beramei.	Jonge bladeren en stengels worden als goelei en als sambal gegeten. Kruipplant. Werkt windverdrijvend.
3	Bira bong. rimong. tikaes. itam. deng.	Talas.	Bij hongersnood worden de knollen, na afgekookt te zijn, gegeten.
4	Empĕleboe paja.	Koembahang.	Wortels worden, na afgekookt te zijn, inzonderheid bij hongersnood gegeten. Uitspruitsels als goelei aangewend. Ook een goed varkensvoeder.
5	Gadong boei. dĕh. lĕhĕng. djami oioi	Gadong Jams.	Knollen worden gegeten na afgekookt te zijn, inzonderheid bij hongersnood.
6	Kang aséë.	Tanah ariman.	Bladeren worden rauw als sambal genuttigd.
7	Kemili.	Kĕmili.	Wortels en vruchten worden gekookt en als goelei gegeten.
8	Koelat djempoeng batĕng. kapail. genekoe. halia. bah manoh. pahamanoh tjemetjoet.	Tjendawan. (paddestoel).	Worden als goelei genuttigd.
9	Ladong.	Ladong.	Wortels en vruchten worden gekookt en als goelei gegeten. Uitspruitsels roodachtig gekleurd.

1) Goelei, een soort van groentenkerrie.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
10	Leki.	Lěki.	Knollen worden gegeten na afgekookt te zijn, inzonderheid bij hongersnood.
11	Pakoe: ijer.	Pakoe (varens).	Jonge bladeren en stengels worden als goelei en als sambal gegeten.
	Pakoe: běrěs.		
	Pakoe: koenjit.		
	Pakoe: lambiding.		
	Pakoe: roemon.		
	Pakoe: riman.		
12	Pegagah.	Pegagoh.	Bladeren en stengels rauw als sambal genuttigd.
13	Ram.		Bladeren worden rauw als sambal genuttigd.
14	Retĕh pasir.	Katjang pasir.	Bloemen worden als goelei gegeten.
15	Roempoen.	Kangkong.	Jonge bladeren en stengels worden als goelei gegeten. Kruip- en moerasplant. Wordt ook gekweekt.
16	Sameh.		Bladeren worden als goelei en met sambal gegeten.
17	Sigentoet.	Sikentoet.	Bladeren rauw als sambal genuttigd. Werkt windverdrijvend.
18	Simassam.	Siram panei.	Bladeren worden rauw als sambal genuttigd.
19	Tjerot.	Kelajoe.	Bloemen worden als goelei gegeten.
			B. Biessoorten.
1	Baroni.	Baram.	Leveren het materiaal voor vervaardiging van matten en mandjes.
2	Benot.	Benot.	
3	Doegoh.	Doegoh.	
4	Doebi.		
5	Ngom.		
6	Sekèh.		
7	Tjoetjoet.		
			C. Gewassen die in de nijverheid aanwending vinden.
1	Ba Laja.		Van de bladeren, die op die van den pandan gelijken, vervaardigt men toedoengs (hoofddeksels).
2	Ba Léë.		Men onderscheidt twee soorten. Van de eene, die in de laaglanden voorkomt, bezigt men de bladeren voor cigaretten. Die van de andere benuttigt men voor atap (dakbedekking).

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
3	Bengkoe-wang [1]).	Bangkoewang.	Van de bladeren, die op die van den pandan gelijken, vervaardigt men toedoengs (hoofddeksels).
4	Geregah.		De bladeren worden als atap gebezigd.
5	Nalenglakoe.	Ilalang.	De bekende grassoort, die tot dakbedekking wordt aangewend.
			D. Welriekende gewassen.
1	Loeni.		Bloemen worden in het hoofdhaar gedragen.
2	Nalengmanies.		Een welriekende grassoort, die men in het hoofdhaar draagt.
3	Naleng gajo.		Een welriekende grassoort, die men in het hoofdhaar draagt. Komt als parasiet op de takken der boomen voor.
4	Oen nilam.		Bladeren worden in het hoofdhaar gedragen.
5	Selasari.		Idem.
6	Sekeh boen-gong.	Pandan.	Bloemen worden in het hoofdhaar gedragen.
7	Sekeh moe-sang.		Bladeren worden, fijn gesneden, in het hoofdhaar gedragen, ook met olie vermengd, en voorts in rijst of gebakken gedaan om er een aangenamen en aromatischen smaak en geur aan te geven.
8	Sekeh tikar.		Van de bladeren vlecht men matjes.
9	Silajoe.		Bladeren worden in het hoofdhaar gedragen.
10	Sidom apoei.		Idem.
11	Sipeh bapĕ-loeng.		Idem.
			E. Bamboesoorten.
1	Tring betoeng.	Bamboe be-toeng.	De grootste bamboesoort. Prijs 0.50 dl. het stuk.
2	Tring bedil.		Gebezigd tot vervaardiging van proppenschieters voor kleine kinderen.
3	Tring djalang.		Gewone bamboe, in de Inlandsche huishouding gebezigd.

1) Niet te verwarren met de Retĕh Bengkoewang, wier wortelknol rauw en gekookt wordt gegeten.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
4	Tring gading.	Bamboe gading.	Donkergeel gekleurde bamboesoort. Prijs 4 dl. de 100 stuks.
5	Tring igĕ.		Voor vervaardiging van blaasroeren gebezigd.
6	Tring kĕhoem.		Gewone bamboe, in de inlandsche huishouding aangewend.
7	Tring medoeroi.	Bamboe doeri.	Als chicane voor inlandsche versterkingen gebezigd.
8	Tring padjoet.		Prijs 3—4 dl. de 100 stuks. Gewone bamboesoort.
9	Tring poerië.	Bamboe sigei.	Voor vervaardiging van ladders aangewend.
10	Tring rĕhip.	Bamboe appô.	Voor vervaardiging van soelings (fluiten) gebezigd.
11	Tring talang.	Bamboe talang.	Hierin wordt het Maleische rijstgebak lemang vervaardigd. Prijs 2.50 dl. de 100 stuks.
12	Tring toeloe.	Bamboe tjina.	Voor vervaardiging van blaasroeren gebezigd.

Het gebruik van de bamboe in de inlandsche huishouding is algemeen bekend. Zij wordt voor huizenbouw, voor de vischvangst, voor wateremmers, voor vestingbouw enz. aangewend.

F. Rotansoorten.

1	Awih batée.	Rotan [1]).	Is de hardste rotansoort, waarvan manden worden vervaardigd.
2	Awih benang.		Dunne rotansoort, waarvan touwen worden gedraaid. Prijs 30 dl. de 100 bossen.
3	Awih betoh.		Voor vervaardiging van matten en stoelzittingen. Gewone rotan in den handel voorkomende. Prijs 60—80 dl. de 100 bossen.
4	Awih dahenon		Voor ladders om eetbare vogelnestjes uit te halen.
5	Awih dĕkoe.		Voor lans- en wandelstokken gebezigd. Is hard. Komt hier eerst in den laatsten tijd in den handel voor. Prijs van 60—80 dl. de 100 bossen.
6	Awih doek.		Even als de awih dĕkoe voor lansstokken gebezigd.

1) Is zoowel een kruip- als klimplant.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
7	Awih emboen.		Gelijk aan de awih benang. Men maakt er mandjes van om er iets in op te hangen.
8	Awih djernang.	Bamboe djernang.	Levert het bekende drakenbloed. De vruchten worden verzameld, in een bamboe geschud, tot de bloedroode harsachtige stof loslaat, die vervolgens in een pot boven het vuur wordt verhit. Komt hier veelvuldig voor, doch is thans geen voorwerp van handel meer. Prijs per pikol 18—25 dl.
9	Awih getah.		Levert een soort van lijm, die uit den stam sijpelt, indien men hem afhakt.
10	Awih imboei.		Even als de awih dĕkoe voor lansstokken gebezigd.
11	Awih kawan.		Zeer lange rotansoort, waarvan men touwen vervaardigt. Prijs 3—5 dl. de 100 bossen.
12	Awih lĕhip.		Is gelijk aan de awih dĕkoe, doch is zachter.
13	Awih lilin.		Is de gewone op het eiland Si Maloer voorkomende rotan. Prijs 60 dl. de 100 bossen. Gebezigd voor vervaardiging van matten en stoelzittingen.
14	Awih pangkat.		Wordt weinig gebruikt wegens de geringe buigzaamheid.
15	Awih pĕhit.		Een dunne rotansoort, waarvan men touw draait.
16	Awih oedeng.		Bruinachtige rotansoort, waarmee men karbouwen vastbindt en bijltjes (bĕliong) aan hun steelen hecht.
17	Awih saboet.		Men vervaardigt van deze stamsoort kabels voor inlandsche prauwen.
			G. Akarsoorten [1]).
1	Oerot gendoi boeë.	Akar.	Ter vervanging van touw of rotan om iets vast te binden.
2	Oerot dadi.		Uit deze akarsoort wordt eene melkwitte getah verkregen door den stam in stukken te snijden. De daaruit druipende vloeistof verzamelt men in bamboe, verwarmt ze vervolgens, wascht ze daarna,

1) Onder akar verstaat men zoowel een kruip- als klimplant.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
			waarna ze in bollen of schijven aan de markt gebracht worden. Prijs per pikol 25—50 dl.
3	Oerot lakoem.		Ter vervanging van touw of rotan om iets vast te binden.
4	Oerot mati seblah.		Idem.
5	Oerot paléé.		De getah van deze akar verkrijgt men op dezelfde wijze als de getah dadi. Prijs per pikol 25—50 dl.
6	Oerot roempit.		Ter vervanging van touw of rotan om iets vast te binden.
7	Oerot sirapat.		Dezelfde bewerking als voor het bekomen van de getah dadi volgt men ook voor deze getahhoudende akarsoort. Prijs per pikol 18—30 dl.
			H. Boomen, die kleurstoffen leveren.
1	Bangko.	Bangko.	Het afkooksel van de bast bevat een bruinachtige verfstof, waarmede kains en netten worden geverfd.
2	Gatja.	Inei.	Een heester, waarvan de bladeren, fijn gewreven, tot het rood verven der nagels worden gebezigd. Komt niet in het wild voor, doch wordt aangeplant.
3	Getji.		De bast wordt fijn gestampt, vervolgens geweekt en daarna uitgeperst. Het aldus verkregen sap dient tot het tanen van netten.
4	Kesoemba.	Kasoemba.	Een afkooksel der bloemen wordt tot het donkerrood verven van zijde, katoen en garens aangewend. Wordt in de kampongs aangeplant, doch komt niet in 't wild voor.
5	Koederang.	Koederang.	Het afkooksel van den bast wordt tot het geel verven van katoen en zijde gebezigd.
6	Kemoedéé oetan kampong.	Bangkoedoe.	Een afkooksel van de wortels wordt tot het rood verven van katoen gebezigd.
7	Mireh.	Mirih.	Het afkooksel van den bast levert een roode verfstof tot het verven van kains.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
8	Oebar: baoeh. djambéë. lekat. linta. paja. poeloet. sere.	Oebar.	Het afkooksel van den bast levert een harde roode verfstof, die alleen kan benut worden tot het tanen van netten.
9	Oelim.	Oelim.	Het afkooksel van den bast wordt tot het rood verven van katoen en zijde gebezigd. Wordt in de kampongs aangeplant, doch komt niet in het wild voor.
10	Regon.		Het afkooksel van den bast wordt aangewend om kains zwartglanzend te maken.
11	Senam.	Sanam.	De bekende indigoheester, waarvan het afkooksel der bladeren tot het blauw verven van katoen dient.
12	Sepeng.	Sapang.	Het afkooksel van den stam wordt tot het rood verven van zijde, katoen en garens gebezigd. Om het verschieten der kleur te voorkomen, mengt men het afkooksel met gomlak. Wordt in de kampongs aangeplant, doch komt niet in het wild voor.
13	Tampoh.	Tampoh.	De bast van den wortel wordt afgekookt en levert een geelroode kleurstof, die men uitsluitend voor het verven van zijde bezigt.
14	Tengga.	Tangga.	Het afkooksel van den bast levert een donkere kleurstof, waarmede men kains zwart maakt.
15	Tjibréë.	Djoear.	Een afkooksel van den stam wordt voor het donkerverven van katoen gebezigd.
			I. Houtsoorten, die in de nijverheid aanwending vinden.
1	Aloi.	Alei.	Wordt als brandhout gebezigd.
2	Ampĕlah.	Ampalei.	Bladeren worden als schuurmiddel gebezigd, om hout, hoorn enz. glanzend te maken.
3	Assan.	Hassan.	Hout, roodachtig gevlamd, een soort van mahoniehout. Wordt voor scheeden van krissen gebezigd. Levert ook planken voor kisten op.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
4	Ara { ijer. hantée. boei.	Ara.	De vruchten van de Ara ijer worden rauw gegeten tegen buikziekten. De beide andere soorten zijn van geen nut.
5	Aroen. *Casuarina*	Aroe *equisetifolia.*	Het hout is hard en wordt als brandhout gebezigd.
6	Bada.	Bidara laoet.	Het afkooksel der bladeren wordt tegen koorts ingenomen. Vruchten worden gegeten.
7	Baka *Rhizophora*	Baka *conjugata.*	Het hout is hard en wordt als brandhout, de bast tot bruinverven gebezigd.
8	Bangka *Ploiarium*	Bangka. *oblongifolium.*	Het hout is hard en wordt als brandhout gebezigd. Het afkooksel van den bast levert een bruinachtige verfstof, waarmede kains en matten worden bruin geverfd.
9	Baroh *Tetranthera*	Bĕroewĕs. *brawas.*	Van het hout, dat zeer elastisch is, worden riemen en roeren voor vaartuigen vervaardigd. Twee riemen verkoopt men voor 1 dl., een roer van 5—15 dl. De zuurachtig zoete vruchten worden gegeten.
10	Benggang.	Roebit.	Het hout wordt tot planken gespleten, die zich door bijzondere breedte onderscheiden. Een plank kost van 2—4 dl. Ook maakt men er drijvers voor netten van.
11	Bidara goenoeng.	Bidara goenoeng.	Vruchten worden gegeten.
12	Bintanghoe.	Bintanghoe.	Licht, elastisch en sterk. Gemakkelijk te bewerken. Boven alle andere houtsoorten voor masten, raas en daksparren gebezigd.
13	Boenot.	Benot.	Wordt alleen voor spanten van schepen gebruikt. Is zeer elastisch. Kleur van het hout donkerbruin.
14	Boengoh.	Boengoh.	Zeer sterk. Slechts voor scheepsplanken gebezigd. Vrij gemakkelijk te bewerken.
15	Djĕroh.		Hout wordt voor vervaardiging van ploegen gebezigd. Smeden benutten de houtskool er van voor hun bedrijf.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
16	Dji djawi.	Djawi-djawi.	Wordt voor raas van prauwen gebezigd. Ook als nokbalken van huizen.
17	Gading.	Gading.	Voor huisbouw gebezigd. Witachtig gekleurd hout.
18	Ganggoh.	Ganggoh.	Hard en moeielijk te bewerken. Wordt voor huisstijlen gebezigd.
19	Geranggang.	Garanggang.	Wordt voor huisstijlen, planken, in één woord voor huizenbouw gebezigd.
20	Ipoh.	Ipoh.	Het sap wordt verzameld, om wapenen te vergiftigen.
21	Kajée Arang.	Kajoe Arang.	Ebbenhout. Gebezigd voor stokken, scheeden van sewahs en krissen, kisten, enz.
22	Kajée Laoet.	Kajoe Laoet.	Wordt voor deurposten gebezigd. Na 5 of 6 jaar aan de lucht blootgesteld te zijn, wordt het hout geelachtig.
23	Kamaria.	Kapini.	Hard als ijzerhout, kan niet gespleten worden. Moeilijk te bewerken. Gebezigd voor huisstijlen, rijststampers, wiggen om ander hout te splijten en rijstblokken.
24	Kamoening.	Kamoening.	Schoon lichtgeel hout. Gebezigd voor kris- en sawahscheeden en heften. Op het beschadigen van dezen boom staat boete. Komt in het wild voor en wordt ook aangeplant.
25	Kiït.		Is zeer hard. Wordt voor stijlen en balken gebezigd.
26	Koelit loengkeh. minjik. batée.		Sterk harsachtig. Gemakkelijk te bewerken. Gebezigd voor huisstijlen, meubelen en scheepsbouw.
27	Kboh manok. roeïng.	Kroeïng.	Wordt voor huis- en scheepsplanken gebezigd, doch het hout moet vooraf in de modder worden geloogd. Vrij hard en niet gemakkelijk te bewerken. Uit den stam vloeit eene olieachtige zelfstandigheid, die als een soort van politoer wordt aangewend.
28	Lamboesoe.		Wordt voor vervaardiging van djaloers (kano's) gebezigd. Meestal is de stam hol. Het hout is harsachtig.
29	Lan gadé.	Lan gadei.	Wordt voor huisstijlen en daksparren gebezigd.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
30	Loemdjoek.		Wordt voor masten en stijlen gebezigd.
31	Loen.		Gebezigd voor stijlen.
32	Maneh.	Halaban.	Hard en moeielijk te bewerken. Gebezigd voor vervaardiging van ploegen, walzen voor het uitpersen van suikerriet, voor pagaaien en roeren van vaartuigen.
33	Mantjang oetan.	Ambatjang oetan.	De bast wordt gebezigd voor omwanding van padie-bergplaatsen. Het hout meestal als brandhout.
34	Maralilin.	Maralilin.	Wordt als brandhout gebezigd. Het roet gebruiken de vrouwen voor het zwart en glanzend maken der tanden.
35	Marapojan.	Marapojan.	Idem. Ook bezigt men het hout voor paggers (omheiningen).
36	Mata { tjitjim. oelat.		Zeer hard. Gebezigd voor prauwenbouw.
37	Mawak.	Mawak.	Hard, doch niet moeielijk te bewerken. Gebezigd voor huis- en scheepsplanken.
38	Medang { kladdi. soedoeh². sanggit. djimpoh. pangkat. gambir. boh manok trawah. setoei. poes. koenjit. tjinggeh. itam. langkaoen. pelappa. bajoe. kamangi. ambeng. sila. soerian. benar. boengong. bringin. ara. seré.	Madang.	Van deze menigte medangsoorten staat de medang ara bovenaan, doch komt zeer zelden voor. De medang kladdi wordt voor huis-, meubel- en scheepsbouw gebezigd. De medang setoei levert goede planken op. De medang poes wordt wegens zijne lichtheid voor dobbers van netten gebezigd. Voor groote netten levert de medang sanggit de dobbers. De medang onderscheidt zich over het algemeen door lichtheid en gemakkelijke bewerking, doch vergaat spoedig. De medang soedoeh², ambeng en setoei barsten spoedig in de zonnehitte.

NUMMER.	BENAMING		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
39	Merantih (itam. goenoeng. paja. poetih. saga. minjik. sigalir. aloer. boengong. loengkeh.)	Merantih.	Sterk, doch gemakkelijk te bewerken. De beste soorten zijn itam en sigalir. Hoofdzakelijk gebezigd voor planken en voor bouw van kleine vaartuigen. De slechtste soort is de merantih poetih, die zeer licht en niet tegen de zonnewarmte bestand is. Levert veel hars op, die tegen 11 dl. de pikol verkocht wordt.
40	Merbau (asan. ijer. loengkeh.)	Merbau (asan. ajer. tandoek.)	Hout hard en sterk. Vrij moeielijk te bewerken. Gebezigd voor planken, huisstijlen, meubel- en prauwbouw. De merbau loengkeh is de beste.
41	Moeh.	Moeh.	Het hout wordt tot planken gekapt. De hars is wit en kost 1 dl. de pikol.
42	Niris batée.	Niris batoe.	Hout donkerbruin gekleurd. Wordt gebezigd voor huisstijlen.
43	Oelim.	Oelim.	Hard hout. Gebezigd tot planken voor prauwen. Het afkooksel van den bast wordt tot het rood verven van katoen en zijde gebezigd. Wordt in de kampong aangeplant, doch komt niet in het wild voor.
44	Pagger anek.		Hard. Gebezigd voor stijlen.
45	Palau pipi.	Palau pipi.	Gebezigd voor scheeden van rentjongs en sĕkins pandjang.
46	Passong.	Bassong.	Hard als ijzerhout. Hout gemakkelijk te bewerken. Men kapt er planken van.
47	Resak.	Rassok.	Hard als ijzerhout. Kan niet gespleten worden. Moeielijk te bewerken. Uitsluitend gebezigd voor huisstijlen. Nergens elders dan in het gebergte te Tampat Toean voorkomende.
48	Roeëd.		Harsachtig. Gebezigd voor huis- en scheepsplanken.
49	Sanné.	Sannai.	Hard en duurzaam hout. Gezocht voor prauwenbouw.
50	Sapet.	Sapet.	Gebezigd voor brandhout. De kleinere soorten ook voor daksparren.
51	Semantoh.		Hard, zwaar, moeielijk te bewerken. Gebezigd voor huis- en scheepsbouw.
52	Sering.	Sering.	Gebezigd voor huisbouw.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
53	Siklat.	Kalat.	Zwaar en sterk. Gemakkelijk te bewerken. Heeft fijne vezels. Gebezigd voor ploegen, daksparren, lansstokken en boomen voor vaartuigen.
54	Tampang besoi. boengong.	Tampang besi. boenga.	Voor huis- en meubelbouw, masten en daksparren gebezigd. Gemakkelijk te bewerken en geelachtig van uitzicht. Ook kapt men planken van dit hout. Zijne vruchten worden genuttigd en zijn zuurachtig. De hars van zijn vruchtstengel dient tot het lijmen van kris- en klewangscheeden. Komt in het wild voor en wordt ook aangeplant.
55	Tarong idjoe.	Tarong idjoe.	Zeer hard. Gebezigd voor huisbouw.
56	Tjengé.	Tjangai.	Gebezigd voor huis- en scheepsbouw, in 't bijzonder splijt men er planken van.
57	Tjimpedak.	Tjoebadak.	Lichtgeel van kleur en gemakkelijk te bewerken. Gebezigd voor huis- en scheepsplanken, vooral indien zij lang en breed moeten zijn. Gemakkelijk te splijten.
58	Tjintra moela.	Saloemoh.	Zwaar, moeielijk te bewerken. Slechts voor huisstijlen en nokbalken gebezigd.
59	Tingkom.	Bintoengan.	Sterk en gemakkelijk te bewerken. Gebezigd voor balken en spanten van vaartuigen.
60	Tobah lalat.	Tobah lalat.	Wordt alleen voor brandhout gebezigd.
			J. Getahboomen.
1	Balam.	Balam.	Levert de getah balam, ook wel getah pertja genaamd. Men velt daartoe den boom en maakt er insnijdingen in, waarna men 14 dagen later de getah verzamelt, die eerst na in warm water te zijn geweekt, om het vuil te verwijderen, geschikt is om aan de markt gebracht te worden. Komt zoowel in de vlakte als in het gebergte in het wild voor en wordt niet geplant. Prijs per pikol 25—65 dl.
2	Rambong gadjoi. djempah. pakebe. padadjah.	Rambong.	Levert de getah gadjoi of gomelastiek, die men door insnijdingen in den stam van den boom verkrijgt en den daarop volgenden dag verzamelt. Deze getah is

NUMMER	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
			onmiddellijk geschikt om aan de markt te worden gebracht. Men merke op, dat de rambong niet even als de balam geveld wordt. Hij wordt niet geplant, doch komt in het wild voor. Prijs per pikol 25—100 dl. De beste soorten zijn gadjoi en djempah.
			K. Harsboomen.
1	Damar poetih. itam. koening. sarang.	Damar poetih. itam. koening. sarang.	Witte, donkere, gele en grijze hars, die uit deze boomen sijpelt, aan de lucht verhardt en gewoonlijk beneden aan den stam wordt aangetroffen. Prijs per pikol ½ à 1 dl. Het hout van den damarboom is vrij zwaar en moeielijk te bewerken. Wordt voor nokbalken gebezigd.
2	Koemojan.	Koemejan.	Levert de benzoë, die men door insnijdingen in den stam verkrijgt. Wordt niet geplant doch komt in het wild voor. Prijs per pikol 6—40 dl.
3	Kapoer.	Kapoer Baros.	Levert de kamfer. De stam wordt geveld en gespleten en vervolgens de kamfer daaruit geschrapt. Vaak heeft de kamfer zich nog niet tot eene vaste massa gevormd en is zij vloeibaar. Deze kamferolie wordt eveneens verzameld en aan de markt gebracht. Zij dient als geneesmiddel tegen tand- en buikpijn en wordt ook op wonden gesmeerd. De lijken der Atjehers worden met een weinig kamfer bestrooid. Komt in het wild te Kloewat en Bakongan voor. De vruchten worden geconfijt.
4	Linkoeng daoen.		Levert de damar toeleng, om vaartuigen te bepikken en te harpuizen.
5	Merantih. itam. goenoeng. paja. poetih. saga. minjik.	Merantih.	In de lijst der houtsoorten, die aanwending in de nijverheid vinden, vermeld onder n°. 39. Alle merantihsoorten leveren hars. Die van de merantih paja is zwart, wordt tot de beste soorten gerekend en gebe-

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
	Merantih { sigalir. aloer. boenggong soengkeh.		zigd tot het bepikken van vaartuigen en om te harpuizen. Prijs per pikol $^3/_4$—1 dl.
6	Moeh.	Moeh.	In de lijst der houtsoorten, die aanwending in de nijverheid vinden, vermeld onder n°. 41. De hars is wit en kost 1 dl. de pikol.
7	Resak.	Rassak.	In de lijst der houtsoorten, die aanwending in de nijverheid vinden, vermeld onder n°. 47. Levert een zeer goede harssoort, die uit den stam vloeit. Prijs per pikol 1 dl.
8	Semantoh.	Semantoh.	In de lijst der houtsoorten, die aanwending in de nijverheid vinden, behandeld onder n°. 51. Levert zeer goede hars, die uit den stam vloeit, stolt en zonder eenig bewerking aan de markt wordt gebracht. Prijs per pikol 1 dl.
9	Timaloen.		Levert een goede harssoort. Prijs per pikol $^3/_4$— 1 dl.
			L. Welriekende houtsoorten.
1	Gahroe { loengkeh. serong.	Gahroe.	Het bekende agilahout. Het welriekendste is de gahroe loengkeh, die zwart van kleur is. De harsachtige stukken van het hout verzamelt men, nadat de boom van zelf omgevallen en reeds tot verweering overgegaan is. Men bezigt dit hout om welriekende oliën en bedaks (poudre de riz) te vervaardigen. Voorts besproeit men de graven van pas overledenen met water, dat men in dit hout heeft doen trekken, om de booze geesten te verjagen.
2	Kajéë eh.	Kajoe tjiri.	Het bekende stinkhout. Slechts de bladeren van dezen boom worden niet benuttigd. Zijn hout wordt met het agilahout gebezigd om den wierook te parfumeeren.
3	Sala.		Het hout van dezen boom is veel minder welriekend dan dat van de tjen-

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSGHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
			dana. Men bezigt het tot het parfumeeren van oliën en bedaks om er een muskusgeur aan te geven.
4	Tjendana.	Tjendana.	De boom wordt geveld en geheel en al, met uitzondering van de bladeren, benuttigd. De worstels zijn het welriekendste en kostbaarste. Dient voor hetzelfde doel als de gahroe. Komt zeer zeldzaam voor.
5	Tjot mé.		Levert veel minder welriekend hout op dan de sala en dient voor hetzelfde doel als deze.
			M. Palmsoorten.
1	Bajah.	Bajoh.	Bereikt niet zelden de hoogte van een klapperboom. Komt in gering aantal in het wild voor en wordt tot hetzelfde doel als de niboeng aangewend, doch evenmin als deze aangeplant.
2	Berdin.	Moesi.	Levert uitstekende inlandsche tonder. Uit den bloemtros wordt op dezelfde wijze als bij den arengpalm de palmwijn verkregen, die gekookt een gezochte stroop levert. Komt in het wild voor en wordt niet aangeplant.
3	Djoek	Hanau (arengpalm).	Uit zijn stam wordt sago geklopt. De bladeren benuttigt men voor dakbedekking. Zijne zwarte draden leveren het materiaal voor idjoe-touw en ook voor dakbedekking. De stengel dezer draden (saga) wordt voor pen (kalam) gebezigd. Uit den bloemtros tapt men den zoogenaamden palmwijn, die, gekookt, stroop levert en tot suiker wordt verwerkt. Laat men den palmwijn gisten, dan verkrijgt men azijn en bij verdere gisting een alkoholische vloeistof, toewak genaamd. De vruchtpitten worden geconfijt. De stam dient, gespleten, als vloerbedekking, terwijl daartegenaan de Inlandsche tonder groeit. Wordt aangeplant en vermenigvuldigt zich van zelf.

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
4	Langkap.	Langkap.	Is een palmsoort, die weinig aanwending vindt. Komt in 't wild voor en wordt niet aangeplant.
5	Liboeng.	Niboeng.	De stam wordt als stijlen voor kleine woningen gebezigd en, in latten gespleten, als daksparren, omheining, vloeren wandbedekking aangewend. De rijpe vruchten vervangen, bij gebrek, de pinangnoot bij het betelkauwen. De bloemkroon wordt als goelei benut. Van de bladscheede worden waterremmertjes vervaardigd. Komt in moerassen en in de vlakte in het wild voor. Het hout is hard en taai.
6	Maria.	Roembia.	Men onderscheidt twee soorten, de gewone of gladde, en de doornige, waarvan de stam en de hoofdnerven der bladeren met doornen bezet zijn. Van de bladeren vervaardigt men een soort van dakbedekking, atap genoemd. Uit den stam wordt de sago geklopt, waarvan de doornige variëteit echter minder levert. De stam wordt voorts, gespleten, als vloer- en wandbedekking gebezigd. De vruchtpitten worden geconfijt. Wordt aangeplant.
7	Oe: idjoe. merah. gading. apoei. kèh. poejoe. oebar. dadi. retoes. nipah. djantong.	Kĕrambil.	De bekende kokosboom, die elders reeds meermalen uitvoerig is beschreven, zoodat verdere uitweiding omtrent dezen palm onnoodig is. Wordt over de geheele kust aangeplant. In den laatsten tijd heeft een levendige handel in gedroogde klappers (copra) met Penang plaats. De pikol doet van $2^1/_2$—4 dl. De beste soorten zijn de idjoe, merah en gading.
8	Pinong: betoeil. moesang. bidi. soeasa.	Pinang.	De stam wordt, gespleten, als vloer gebezigd en als toelang blakang voor de vlerken der vlerkprauwen. De vrucht is een noodzakelijk bestanddeel voor het betelkauwen en wordt ook als handelsartikel uitgevoerd. De prijs per pikol

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
			bedraagt van 1—25 dl. De pinang betoeil wordt het meest aangeplant.
9	Pineng sinawa.	Pinang sindarie.	Vruchten zijn grooter dan de gewone pinangnoot en vervangen die bij gebrek bij het sirihkauwen. Komt slechts in het wild voor.
10	Riman.	Sampi of Oemoes.	Zijne zwarte draden worden voor hengeltouwen en vogelnetten gebezigd, terwijl men er in Pedir de zwarte kopia's (hoofdbedekkingen) van vervaardigt, die tot 2 dl. het stuk doen.
			Levert ook tonder op. De stam wordt voor huisbouw aangewend. Komt in 't wild voor en wordt niet aangeplant.
11	Serdang.	Iboes.	De bloemen worden als dakbedekking aangetroffen. Komt in het wild voor, doch is zeldzaam.
			N. Geneeskrachtige gewassen.
1	Koeë.	Kalimajang.	Moerasplant, waarvan wortel en bladeren op de talas-plant gelijken. Het sap van den wortel wordt als geneesmiddel tegen schiet- en klewangwonden gebezigd. De wortel wordt, na gedroogd te zijn, op warm water getrokken en het afkooksel tegen verouderden hoest gedronken. Komt in het wild voor.
2	Djeringe.	Djariangan.	Moerasplant. Wortel en bladeren worden, fijn gewreven, als geneesmiddel door pas bevallen vrouwen gebezigd. Wordt oorspronkelijk geplant en plant zich daarna van zelf voort.
3	Singkareh.	Tjikarau.	Kruip-moerasplant. Stam en bladeren worden in warm water gekookt en het aftreksel als bad bij koorts gebruikt. Komt in het wild voor.
4	Simisit.	Bantoh.	Idem.
5	Kiambang.	Kiambang.	Waterplant. De geheele plant wordt in warm water gekookt en het aftreksel als bad bij koorts gebruikt. Komt in het wild voor.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
6	Talimpoek.	Talipoek.	Waterplant. Bloemen zijn aromatisch en worden door de vrouwen in het haar gedragen. Uitspruitsels nnttigt men als goelei. De wortel, in het water geweekt, wordt bij kleine kinderen aangewend als hoofdwaschwater, om een rijken haardos te verkrijgen. Komt in het wild voor.
7	Djeroedjoe.	Djaroedjoe.	Moerasplant. Wortel, fijngestampt, met klapperolie vermengd, wordt tegen tandpijn ingewreven. Komt in het wild voor.
8	Pi.	Pakopiai.	Idem.
9	Kantjing batjéë.	Kantjing badjoe.	Moerasplant, waarvan het afkooksel wordt gedronken bij buikziekte. Komt in het wild voor.
10	Toebah bilis.	Pantji-pantji.	Moerasplant. Het sap der bladeren wordt als bedwelmingsmiddel bij de vischvangst gebezigd. Het tegengift voor de bedwelming is ijzer. Ook wordt het als geneesmiddel tegen schurft aangewend. Komt in 't wild voor.
11	Empedoe tanoh.	Ampadoe tanah.	Het blad wordt met de bladeren van de zwarte peper, tolbah bilis en sigentoet fijn gewreven en als zalf tegen opzwellingen aangewend.
12	Ara tanoh.	Arä tanah.	Het blad wordt, fijngewreven, op den buik gelegd tegen buikpijn.
13	Saga.	Sagä.	Het blad wordt in koud water gelegd, waarin men zich baadt na koorts.
14	Gerepeng.	Silagoendie.	Het sap uit de bladeren wordt als geneesmiddel tegen koorts ingenomen.
15	Siron.	Baroe.	De jonge bladeren worden geperst en het op die wijze verkregen sap tegen koorts ingenomen.

O. Bloemen.

1	Boengong ijer mas.		Eene kleine, goudgele, zeer geurige bloem.
2	Boengong merah.	Boenga merah.	Wordt vooral als geneesmiddel gebezigd tegen koortsen.
3	Boengong panggil [2].		Deze bloem wordt als geneesmiddel tegen alle kwalen gebezigd.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
4	Boengong raja.	Boenga raja.	Eene schoone, geurige bloem, elders ook wel boenga tandjoeng genaamd.
5	Boengong sekeh.	Pandan laoet.	De bloem van de pandan laoet.
6	Silangga.	Kenangga.	Eene zeer geurige bloem, die door de vrouwen in het hoofdhaar wordt gedragen.
7	Djimpa.	Tjempaka.	De gele bloemen worden in het hoofdhaar gedragen.
8	Djimpa biroe.	Tjemp. biroe.	Een paarsche geurige bloem.
9	Meloer tjoet.	Boenga pahan.	De bekende melatti.
10	Meloer rajoet.	Maloer gadang.	De geurige bloemen worden in het hoofdhaar gedragen.
11	Pekoola tjangé.	Boenga tandjong.	Idem.
			P. Vruchtboomen.
1	Ané.	Nanas.	De bekende ananas.
2	Ara { ijer. hantée. boei.	Gadis.	De vruchten van de ara ijer worden rauw gegeten tegen buikziekte. De beide overige soorten zijn van geen nut. Vruchten zuurachtig zoet van smaak.
3	Asam gloegoer.	Tjamin-tjamin.	De vrucht wordt als zuur in verschillende gerechten gebezigd. Wordt aangeplant.
4	Baoeng.	Baoeng.	Levert een zeer gezochte zure vrucht, die gedroogd en als zuur bij visch wordt gegeten. Komt in het wild in de vlakte en in het gebergte voor.
5	Bah panah.	Nangka.	Het hout is geelachtig en wordt voor huisstijlen, planken en gebinten voor prauwen aangewend. Men maakt van den stam ook matten (tjoepaks). Wordt aangeplant. Zijne vleezige vruchten, besloten in een grove schil, zijn zeer smakelijk.
6	Ba méë.	Asam djawa.	De bekende tamarindeboom.
7	Ba moentir.	Limau gedang.	Pompelmoes.
8	Ba bé.	Sikadoedoek.	Heester, komt in het wild op ilalangvelden voor. Vruchten zijn zoet.
9	Ba ram.	Rampanei.	Komt aan het zeestrand in het wild voor. Vruchten zuurachtig, worden gegeten.

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
10	Bĕrambang.	Barambang.	Komt nabij lagunen en kreeken in het wild voor. Vruchten zuurachtig.
11	Berangka.	Berangang.	Vruchten zoet. Komt in de vlakte en in het gebergte in het wild voor.
12	Bergang.	Pagang.	Een zeer zure vrucht, in vorm gelijk aan de ambatjang. Wordt in stukken gesneden, gedroogd en als zuur bij visch gegeten. Wordt aangeplant, gedijt in vlakte en gebergte.
13	Betik.	Papaja.	De bekende papaja.
14	Betik kapal.	Papaja kapal.	De vrucht is gelijk aan de papaja. Alleen het blad is niet als dat van de gewone gekerfd.
15	Betik rambei.	Papaja rambei.	Een reuzensoort van papaja.
16	Boh badah.	Bidara	Komt aan het zeestrand in het wild voor. Vruchten zuurachtig, worden gegeten.
17	Boh kĕreh.	Batang kareh.	De kemiri. Wordt aangeplant. Vindt in de inlandsche keuken veelvuldig aanwending
18	Derian.	Doerian.	Levert de bekende sterk verhittende vruchten, die van een dikke, met doornen bezette schil omgeven zijn. Het hout wordt ook als timmerhout gebezigd, doch is zeer slecht.
19	Derian belanda.	Zuurzak.	Een zuurachtige, verkoelende vrucht, gewoonlijk met suiker en wijn vermengd genuttigd.
20	Derian { rimé. toebatoe. oenggah.	Doerian hoetan.	Is de wilde doerian, wiens vruchten ook gegeten kunnen worden, doch minder smakelijk zijn dan die van den tammen.
21	Djentikan.	Djentikan.	Komt slechts in het wild voor. De vruchten zijn driekantig en van een harde huid omgeven.
22	Djambée { raja. bertih. kling. monjet. bras. ijer mawar.	Djamboe { ajer. merah. kling. monjet. praweh. ajer mawar.	De bekende djamboevrucht.
23	Dalima { broek. heester.	Dalima Mekka.	Granaatappel.

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
24	Gëroentang.	Garoentang.	Vruchten zijn zoet. Komt in de vlakte en in het gebergte in 't wild voor.
25	Gedangsa.	Limau manis.	De sinaasappel.
26	Gitan.	Gitan.	Vruchten zijn roodachtig en zoet. Deze klimplant komt hier zelden voor. Zij levert ook getah, die echter niet wordt ingezameld. Komt in 't wild voor.
27	Kandis.	Kandis.	Levert een zeer gezochte zure vrucht, die gedroogd en als zuur bij visch wordt gegeten. Komt in 't wild in de vlakte en in het gebergte voor.
28	Ketapang.	Ketapang.	De Inoot.
29	Koelit lawang.	Koelit lawang.	De kassia. Komt in het wild in de vlakte en in het gebergte voor.
30	Koemba.	Salak.	De bekende salakvrucht. Komt in 't wild voor.
31	Koejan.	Limau kapas.	De citroen.
32	Kroet.	Limau poeroet.	Een aromatische citroensoort, die de vrouwen voor het reinigen van het hoofdhaar bezigen.
33	Koembang.	Langoon.	Een zwartachtige, zure, ronde vrucht. Wordt ook geconfijt. Wordt aangeplant, gedijt in de vlakte en in het gebergte.
34	Koeloe.	Kelawi of Telawi.	Een soort van broodvrucht, met stekels en pitten. Wordt gekookt gegeten.
35	Langsat.	Langsat.	De vrucht is dezelfde als de Doekoe, doch zuurachtiger. Wordt aangeplant, doch komt ook in het wild voor.
36	Langsat oetan.	Langsat beboeloeh.	Komt slechts in het wild voor. De vruchten worden gegeten en zijn gelijk aan de Langsat.
37	Limau kreseh.	Limau kresih.	Een kleine, zeer zure vrucht. Vindt in de inlandsche keuken aanwending.
38	Limau koh.	Limau karetan.	Van dezelfde grootte als Limau kapas, zeer zuur. Vindt in de inlandsche keuken aanwending.
39	Madang soedoeh.	Malakka.	Komt in het wild voor. De vruchten hebben een zuurachtig zoeten smaak.
40	Manggoita.	Manggis.	Heerlijke verkoelende vrucht. Van den stam maakt men prauwriemen en rijstblokken. De schillen van de vruchten worden gedroogd en het afkooksel daarvan tegen buikziekte ingenomen.

NUMMER.
41
42
43 M
44
45
46
47
48
49
50 M
51
52 N
53
54

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
41	Mamplam.	Marapalm.	Is eigenlijk niets anders dan de mangga teloor.
42	Mantjang.	Ambatjang.	De vrucht is niets anders dan een gemeene mangga, met eene doordringende onaangename lucht. Van het hout kapt men planken.
43	Moentir kebe.	Limau hantoe.	Groote zure limoenvrucht. Het sap wordt bij vleesch en visch gegeten.
44	Moentir pagger.	Limau pageran.	De schil wordt geconfijt gegeten, het sap als azijn in de inlandsche keuken aangewend.
45	Moentir blanda.		Een groote langwerpige limoensoort. Alleen de schil wordt geconfijt gegeten. Aan een boom zijn slechts 4 à 5 vruchten.
46	Marapojan.	Marapojan.	Wordt als brandhout gebezigd. Het roet gebruiken de vrouwen voor het zwart glanzend maken der tanden. Kleine langwerpige zoet-zure vruchten.
47	Moeling.	Bagau.	Komt in het wild aan het zeestrand voor. De vruchten worden gegeten, de bladeren en jonge vruchten worden als goelei aangewend. Van de vezel van den bast maakt men touw voor vischnetten.
48	Moroeng.	Maroengei.	Wordt in de kampongs geplant. De vruchten en bladeren als goelei gegeten.
49	Moen.		Komt slechts in 't wild voor. De vruchten gelijken op de langsat, doch zijn nog zuurachtiger. Van het hout kapt men planken.
50	Mata plandoek.	Pelandoek.	Komt aan het zeestrand in het wild voor. Vruchten zuurachtig, worden gegeten.
51	Nga.	Djawi-djawi.	Een soort van waringin. Komt in het wild voor. Vruchten bezitten een samentrekkenden zuurachtig zoeten smaak.
52	Ngawa kling.	Kaliki.	De wilde kemirie, uit wier vruchten een hars wordt bereidt, die in de inlandsche huishouding de kaarsen vervangt.
53	Nasi-nasi.	Nasi-nasi.	Komt in het wild voor. Een kleine zoete vrucht.
54	Nagiri.	Limau kasoemba.	Wordt als roedjak gegeten. Wordt aangeplant, gedijt in vlakte en gebergte.

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
55	Paoeh.	Mangga.	Is iets grooter dan de mamplamvrucht. Wordt eveneens aangeplant en gedijt zoowel in de vlakte als in het gebergte.
56	Pekoola tjangé.	Boenga tandjong.	De vruchten zijn rood en van een pit voorzien. De bloemen zijn welriekend en worden in het haar gedragen. Wordt aangeplant.
57	Pekoola djawa.		De vruchten worden gegeten. Wordt aangeplant. Het hout is zeer hard en wordt voor meubelhout gebezigd.
58	Pisang: gading.	Pisang: soesoeh.	De bekende banaan. De beste soorten zijn: radja serĕ (soesoeh), kĕlat brat (radja), mas en silajoe.
	maléë.	radja.	
	radja serĕ.	mas.	
	kelat brat.	barat.	
	abin.	aboe.	
	mas.	tembatoe.	
	brat.	klotok.	
	abéë.	gambong.	
	tembatoe.	solasa.	
	bĕng.	alang.	
	basong.	silajoe.	
	solasa.	kelat.	
	kling.	djaroem.	
	silajoe.	bamban.	
	klat.	oedang.	
	djaroem.	barongan.	
	saka.	koenit.	
	oedeng.	gigi boewaja.	
	barangan.	boenga.	
	koentjit.	telor.	
	gigoe boeja.	kapal.	
	boengong.	benggala.	
	boh manoh.	lidi.	
	kapal.	rotan.	
	benggala.	tandok roesa.	
	lidi.	oetan	
	awih.	sesebeh.	
	roeka.		

NUMMER.	BENAMING. ATJEHSCHE.	BENAMING. MALEISCHE.	AANWENDING.
	Pisang { boehe. sesebeh. tjitjim. sim. toenggal.		Deze laatste 4 soorten komen slechts in het wild voor. Vruchten worden niet gegeten. Bladeren worden voor cigarettenpapier gebezigd.
59	Ramboi.	Rambei.	Komt slechts in het wild voor, zoowel in het gebergte als in de vlakte. De vruchten zijn van een aangenamen geur en smaak.
60	Ramboet.	Ramboetan.	Deze vrucht is genoegzaam bekend. Van den stam maakt men rijstblokken.
61	Reroet.	Reroet.	Komt in het wild voor. Vruchten smaken evenals de ramboetan, doch zijn kleiner en niet stekelig.
62	Salimeng { oetan. mesagoi. bares. tikoes.	Blimbing { oetan. mesagi. bras. tikoes. d.i. de tjermeh.	Alleen de blimbing oetan komt in het wild voor. Wordt, door midden gesneden en gedroogd, als zuur bij droge visch gegeten.
63	Serba rasa.	Sari baja.	Een aangename zoetsmakende vrucht, vol pitten.
64	Serba jaman.	Boewa nonna.	Idem.
65	Soekoen.	Soekoen.	Broodvrucht. Wordt gekookt gegeten. De getah wordt als lijm gebezigd om vogels te vangen.
66	Setoei.	Setoei.	De vruchten zijn zuur en worden bij droge en versche visch gegeten. Komt in 't wild voor.
67	Singring.	Sindaring.	Een langwerpig ronde, zure vrucht. Wordt geconfijt en ook als zuur bij visch gegeten. Wordt aangeplant, gedijt in vlakte en gebergte.
68	Sring.	Limau Saring.	Het sap wordt als azijn in de inlandsche keuken aangewend.
69	Sapik.	Sapi.	Een soort van waringin. Komt in 't wild voor. Vruchten bezitten een samentrekkenden zuurachtig zoeten smaak.
70	Tjalong.	Limau kambing.	Het sap wordt als azijn in de inlandsche keuken aangewend.
71	Tjimpĕdak.	Tjoebadak.	De wilde nangka, wiens vruchten kleiner zijn dan die van den tammen nangka. Zijn hout wordt wegens de geringe sterkte niet benuttigd.

NUMMER.	BENAMING.		AANWENDING.
	ATJEHSCHE.	MALEISCHE.	
72	Teradi.	Krandji.	Levert kleine, blauwachtige, zoete vruchten aan trossen. Komt in het wild voor.
37	Tjekok.		De vruchten zijn zuurachtig zoet en worden gegeten. Komt in het wild voor.

Lembaga K
„Kon. Batavi
van Kunsten e

H

